

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

G.A. Bredero, Spaanse Brabander: Immigratie, armoede en bedrog in de Gouden Eeuw
Jansen, J.; Postma, S.

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Jansen, J., & Postma, S. (2017). G.A. Bredero, Spaanse Brabander: Immigratie, armoede en bedrog in de Gouden Eeuw: Docentenhandleiding : uitwerking van de opdrachten, opdrachten zonder antwoorden. (Tekst in context; Vol. 13). Amsterdam: Amsterdam University Press.

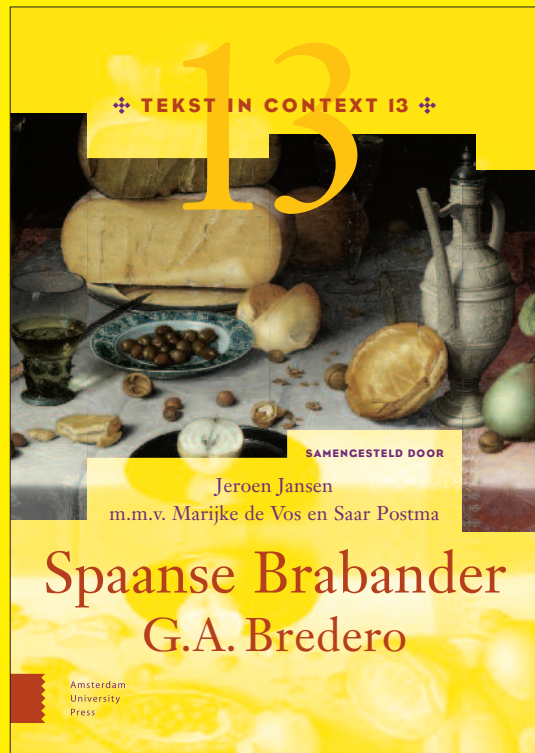
General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <http://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

TEKST IN CONTEXT

G.A. Bredero, Spaanse Brabander

Immigratie, armoede en bedrog in de Gouden Eeuw

Docentenhandleiding

Uitwerking van de opdrachten

Opdrachten zonder antwoorden

Amsterdam University Press

G.A. BREDERO, SPAANSE BRABANDER

DOCENTENHANDLEIDING

Tekst in context

Onder redactie van Yra van Dijk en Hubert Slings

De reeks *Tekst in Context* is ontwikkeld voor gebruik in de Tweede Fase. Met behulp van aanpassingen in de dosering en docering is de reeks op tal van manieren inzetbaar: zowel voor havo 4/5 als voor vwo 4/5/6, zowel voor klassikale behandeling als voor zelfstudie, zowel voor integrale bestudering als voor gedeeltelijk gebruik, zowel voor een vrijblijvende kennismaking als voor toetsing met behulp van vragen en opdrachten op verschillende niveaus (waarbij toegewerkt wordt naar de kerndoelen zoals geformuleerd door de Vakontwikkelgroep Nederlands).

Spaanse Brabander is het dertiende deel in de reeks *Tekst in Context*. Eerder verschenen:

1. *Karel en Elegast* (samenstelling Hubert Slings)
2. *Jacob van Maerlant* (samenstelling Ingrid Biesheuvel en Frits van Oostrom)
3. *Reinaert de vos* (samenstelling Hubert Slings)
4. *Wilhelmus en de anderen* (samenstelling Lia van Gemert e.a.)
5. *Verhalen over verre landen* (samenstelling Karel Bostoën)
6. *Warenar* (samenstelling Lia van Gemert en Marijke Meijer Drees)
7. *Walewein* (samenstelling Petra Barendregt, Noor Bloem en John Verbeek)
8. *Faust* (samenstelling Jef Jacobs, Vincent Laarhoven, Ad van der Logt en Myra Nijhof)
9. *Max Havelaar* (samenstelling Peter van Zonneveld, m.m.v. Helene Hermans en Christianne Lemckert)
10. *Sara B., een rebelse vrouw uit de Verlichting* (samenstelling Marleen de Vries, Karel Bostoën en Lia van Gemert, m.m.v. Rianne Bos en Arien op 't Land)
11. *Vondels Joseph, een bijbelse tragedie* (samenstelling Lia van Gemert, Sabine Muller, Marijke de Vos en Roland de Bonth)
12. *Hildebrand, Camera Obscura* (samenstelling Rick Honings en Peter van Zonneveld, m.m.v. Özlem Gölpunar)
13. *G.A. Bredero, Spaanse Brabander* (samenstelling Jeroen Jansen, Saar Postma en Marijke de Vos)

G.A. Bredero, Spaanse Brabander

Immigratie, armoede en bedrog in de Gouden Eeuw

TEKST IN CONTEXT 13

Docentenhandleiding
Uitwerking van de opdrachten
Opdrachten zonder antwoorden

Samengesteld door
Jeroen Jansen, met medewerking van Saar Postma

Amsterdam University Press
2017

Lay-out: Adriaan de Jonge, Amsterdam
Ontwerp omslag: Kok Korpershoek, Amsterdam

ISBN 978 90 4853 795 2
NUR 621

© Jeroen Jansen, Saar Postma / Amsterdam
University Press B.V. 2017

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoudsopgave

Vooraf	7
Doelgroep en beginsituatie	7
Materiaal	8
Doelstellingen	9
Leerwegen en toetsing	9
Samenwerken met andere vakken	11
Verwijzingen naar digitale media en ander materiaal	11
Tot slot	12
Korte inhoud van de <i>Spaanse Brabander</i>	13
Uitwerking van de opdrachten	17
Opdrachten zonder antwoorden	48

Docentenhandleiding

BIJ G.A. BREDERO, SPAANSE BRABANDER

Vooraf

De keuze voor de *Spaanse Brabander* in dit dertiende deel van de *Tekst in Context*-reeks spreekt bijna voor zich. Bredero is een van onze belangrijkste schrijvers uit de Gouden Eeuw. Hij is onovertroffen in het schrijven van komisch toneel, alleen al vanwege de actuele problematiek en dramatische kracht. De *Spaanse Brabander* hoort met zijn beeldrijke taalgebruik en levendige dialogen dan ook tot de meest bekende en geliefde Nederlandse toneelstukken. Dat bleek ook weer uit het project 'In reprise' (2014). Het publiek mocht via een online enquête tien favorieten uit een lijst van honderd Nederlandse toneelstukken kiezen, met het uiteindelijke doel de meest gekozen stukken heropgevoerd te krijgen. Het stuk van Bredero kwam hier onmiddellijk in de top-vijf en zou dus weer opgevoerd moeten worden. En dat gaat ook gebeuren. Want de aanzet om de *Spaanse Brabander* als *Tekst in Context*-boek uit te geven kwam mede voort uit plannen om deze topper op het toneel te brengen, in verband met het Bredero-jaar 2018, wanneer we de 400ste sterfdag van Bredero herdenken. Ter voorbereiding op het bijwonen van een opvoering is dit deel uitermate geschikt. Maar leerlingen kunnen ook (delen van) het stuk zelf opvoeren of de tekst in de verschillende rollen hardop lezen en er zo hun eigen 'opvoering' van maken.

De lezer maakt kennis met de Spaanse Brabander Jerolimo, een arme opschepper die op de vlucht voor zijn Antwerpse schuldeisers in Amsterdam is aangekomen en iedereen om de tuin leidt. Zijn Amsterdamse knechtje Robbeknol heeft echter sympathie voor hem. Want Jerolimo is net zo arm als hijzelf. Naast deze twee hoofdpersonages komen nog heel wat Amsterdammers aan het woord. Ze laten een somber Amsterdam weerklinken als ze hun zegje doen over armoede, de pest, prostitutie, bedrog, immigratie, oplichterij en wantrouwen. Maar ze doen dat vrijwel steeds met een knipoog of een aanstekelijke lach. De problematiek die het toneelstuk aanroert, is springlevend en zal ook scholieren aanspreken: arm versus rijk, vluchtelingen en immigranten, misbruik van sociale instellingen, integratie. Zoals gebruikelijk in deze reeks is de bewerkte historische tekst voorzien van thematische toelichtingen en pakkende illustraties. In deze docentenhandleiding worden de overwegingen uiteengezet die bij de samenstelling van dit *Tekst in Context*-deel een rol hebben gespeeld. We hopen hiermee het gebruik van de lesmethode te vergemakkelijken.

Doelgroep en beginsituatie

G.A. Bredero, Spaanse Brabander. Immigratie, armoede en bedrog in de Gouden Eeuw is bestemd voor leerlingen in de bovenbouw van havo en vwo. De leer-

lingen hoeven geen specifieke literair-historische voorkennis te hebben. Noodzakelijke informatie om de tekst te begrijpen en te kunnen plaatsen in de Nederlandse (literatuur)geschiedenis is in dit boek te vinden. Een vak-overstijgende, thematische aanpak wordt aanbevolen.

Het lijkt ons verstandig om aandacht te besteden aan de beginsituatie van leerlingen. Daarbij kan de actualiteit een rol spelen. Wat is armoede, hoe werkt bedrog, hoe denken ze over oorlogsvluchtelingen en economische migranten? Hoe goed kennen ze het oude centrum van Amsterdam met haar oude gebouwen en kerken? Maar ook: wat weten ze van toneel, van humor, van ironie, en van de Gouden Eeuw? Een nuttige site voor een eerste oriëntatie is www.literatuurgeschiedenis.nl. Deze site is speciaal voor het voortgezet onderwijs ontwikkeld. In het onderdeel Gouden Eeuw vinden de leerlingen allerlei kenmerken van Nederlandse literatuur uit de zeventiende eeuw en voorbeelden van auteurs, thema's en teksten.

Materiaal

Het oorspronkelijke toneelstuk van Bredero uit 1617 omvat meer dan 2.200 verzen in een vaak lastige, oude taal. Het stuk is dan ook met de helft ingekort, en vertaald. De volledige toneeltekst kan geraadpleegd worden op de site van de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL). Waar een substantieel deel van de tekst is weggelaten, wordt in de editie het volgende teken geplaatst: [...]. De inhoud van het weggelaten deel wordt kort vermeld (in cursief). Voor

de duidelijkheid is ook een aantal regieaanwijzingen toegevoegd. De tekst is overgebracht in modern Nederlands met behoud van enige dialectkenmerken (het Antwerps van Jerolimo, en het Amsterdams van de overige personages). Metrum en rijm zijn losgelaten. Op sommige plaatsen wordt relatief veel achtergrondinformatie geboden om de tekst goed te begrijpen. Klassikale bespreking van zowel de context- als de tekstgedeelten met de bijbehorende kaders is mogelijk. Achter in het boek staat op p. 109 en 110 een 'Begrippenlijst' met de bladzijde waarop het begrip wordt uitgelegd. Ook hebben we een beknopte literatuurlijst opgenomen (p. 103-106). Deze kan dienst doen bij het maken van een werkstuk.

Het boek is ingedeeld in vijf hoofdstukken, die corresponderen met de vijf bedrijven van het toneelstuk. De bedrijven zijn onderverdeeld in 'Toneelen' (ofwel scènes). De contextdelen sluiten steeds zoveel mogelijk aan op Bredero's tekst. Het eerste bedrijf biedt informatie over de auteur Bredero, de brontekst en titel van het stuk, over beeldvorming van zuiderlingen, anachronismen en over (Vlaamse) leenwoorden. Het tweede bedrijf behandelt armoede en prostitutie. In het derde bedrijf staan immigratie en integratie centraal, en in het vierde wordt ingegaan op toneelopvoeringen in het Amsterdam van de zeventiende eeuw. In het vijfde bedrijf wordt onder meer gesproken over bedrog, een belangrijk thema door het hele toneelstuk heen. De kleinere kaders en de illustraties lichten Bredero's tekst direct toe of geven specifieke informatie over historische en literaire begrippen.

Doelstellingen

In dit *Tekst in Context*-boekje worden de algemene doelstellingen van de reeks nagestreefd. Het wil in de eerste plaats een bijdrage leveren aan de kennis van en het inzicht in de geschiedenis van de Nederlandse literatuur. Aan de hand van een zeventiende-eeuws toneelstuk wordt een beeld geschetst van de culturele en historische omstandigheden aan het begin van de Gouden Eeuw. In de tweede plaats wordt het historische besef verder vergroot. De leerlingen krijgen andere visies en culturen aangereikt, maar worden ook uitgedaagd parallellen met de actualiteit te trekken. In de derde plaats biedt dit boekje een ondersteuning voor de literaire vorming van de leerlingen. Door ze te confronteren met de literaire verbeelding in een toneeltekst en alle vormaspecten die daarmee samenhangen wordt ook hun esthetische en ethische inzicht in literatuur vergroot. Regelmatig wordt gevraagd na te denken over

het effect op het publiek van bepaalde literaire verschijnselen in het stuk. De leerlingen worden uitgedaagd hun oordeelsvermogen te trainen en beredeneerde vergelijkingen te maken met hedendaagse maatschappelijke situaties en denkbeelden. De personages uit het toneelstuk leven in een andere tijd maar hebben in sommige opzichten vergelijkbare inzichten met mensen van tegenwoordig: dezelfde emoties, dezelfde reacties. Ze voelen en denken op een herkenbare manier.

Leerwegen en toetsing

Dit deel biedt verschillende mogelijkheden om met de stof te werken, afhankelijk van de beschikbare tijd, de belangstelling van docenten en leerlingen, en de samenwerkingsmogelijkheden met andere vakken of vakonderdelen (zie de volgende paragraaf). Wanneer slechts een deel van de tekst kan worden gelezen, biedt de korte samenvatting van de complete inhoud (op p.

<i>Intensiteit</i>	<i>Aantal lessen (bij benadering)</i>	<i>Thema</i>	<i>Tekstdelen (bedrijf, scènes)</i>	<i>Aantal regels leestekst</i>
1. Globaal	2-3	Eigen en ander immigratie, integratie, identiteit, proclamatie, bedelarij, bankroetiers	III	ca. 215
2. Gemiddeld	4	+ Arm en rijk sociale zorg, prostitutie, gierigheid, stereotypen, taalgebruik	I, I-2; II; III; IV, I-3	ca. 790
3. Intensief	Meer dan 4	+ Bedrog wantrouwen, zelfbedrog, bankroet, anachronismen, toneelopvoeringen, toneelgenres	I-V	ca. 1.100

13) uitkomst. In het schema op p. 9 wordt een suggestie gedaan om het boek bij een beperkte, gemiddelde en ruimere beschikbaarheid van lestijd te behandelen.

Er zijn dus verschillende mogelijkheden om met de stof te werken. Een minimale behandeling van het materiaal (lezen van de Tekst- en Contextgedeelten van hoofdstuk 3, met een korte introductie van het onderwerp door de docent, en de beantwoording van enkele opdrachten) vergt naar schatting twee à drie studielasturen. Klassikale behandeling van opdrachten vraagt om extra uren. Het boek als geheel biedt een blik op de samenhang tussen historische en culturele omstandigheden in de Nederlandse Republiek aan het begin van de Gouden Eeuw. De verhaallijn van het toneelstuk loopt van het eerste tot en met het vijfde hoofdstuk, maar is nogal losjes, zodat er gemakkelijk afzonderlijke accenten in de historische situatie te leggen zijn door een selectie te maken uit de thematische contextgedeelten of uit tekstdelen. Ook uit de opdrachten kunt u elke gewenste selectie maken.

Via de opdrachten kunt u de verwerking op verschillende manieren bevorderen, per onderdeel of thematisch, met A-, B-, of C-vragen of een groepsopdracht. Het is aan te raden om met de leerlingen een keuze uit de opdrachten vast te leggen en afspraken te maken over de samenwerkingsmogelijkheden en de verslaglegging van de antwoorden. De opdrachten zijn per hoofdstuk geformuleerd. Aan het slot is een aparte categorie opdrachten die het stuk als geheel bevragen. Voordat de leerlingen gaan lezen, kunnen ze vast

een keuze maken uit de opdrachten, zodat ze al tijdens het lezen aan het werk kunnen. De opdrachten zijn ingedeeld in drie categorieën. De A-vragen controleren of de leerlingen het verhaal en het commentaar goed hebben begrepen. De B-vragen toetsen inzicht en geven de gelegenheid om de stof toe te passen. De C-vragen zijn bedoeld voor creatieve en actuele verwerking van de stof, waarin de eigen bijdrage van de leerlingen centraal staat. Sommige van de vragen kunnen uitstekend gecombineerd worden met andere vakonderdelen, zoals spreek- en schrijfvaardigheid, argumentatie en tekstanalyse.

Bij het merendeel van de opdrachten (ook als dat niet expliciet is aangegeven) kunnen leerlingen samenwerken. U kunt ook zelf gedeelten van opdrachten combineren tot nieuwe, of bij een opdracht andere scènes kiezen. In deze docentenhandleiding staan de vragen en antwoorden van de opdrachten die achter in het boek zijn geformuleerd. In een aparte paragraaf van deze docentenhandleiding zijn ook opdrachten geformuleerd zonder antwoorden. Deze opgaven zijn onderverdeeld in A- en B-vragen en naar niveau (havo en vwo) gerangschikt.

De vragen en opdrachten lenen zich goed voor uitwerking via een groter individueel of groepsdossier. Veel opdrachten stimuleren dat de leerlingen zich oefenen in vaardigheden als debatteren, regisseren, acteren, het maken van een hoorspel, een nieuwsbericht voor het journaal of krant, of een poster met historische achtergronden. Ook argumentatieve vaardigheden en het beoordelen van argumenten in

kranten of nieuwsitems, het herkennen van wereldbeelden, stereotypen, inzicht krijgen in handelsbetrekkingen, ideeën over tolerantie en inburgering, armoede en rijkdom, en de historische dimensies van economie (de beurs, failliet gaan, bank van lening) zijn uit dit boek te halen en kunnen de stof vormen van losse lessen.

Samenwerking met andere vakken

Het boekje is niet alleen te gebruiken bij het vak Nederlands, maar kan ook een rol spelen en een historische achtergrond bieden bij andere vakken, zoals Economie, Geschiedenis, Drama, Maatschappijleer, Culturele en Kunstzinnige Vorming, en Filosofie. Vanuit de tekst en context van de *Spaanse Brabander* kunnen de leerlingen relatief gemakkelijk cross-overs maken met deze vakken. Ze kunnen de informatie voor verschillende disciplines gebruiken.

Verwijzingen naar digitale media en ander materiaal

Een nuttige site voor het voortgezet onderwijs, met beknopte, doelgerichte informatie is: www.literatuur-geschiedenis.nl (onderdeel Gouden Eeuw). In de grote verzamelbibliotheek DBNL (Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren) is de tekst van Bredero's *Spaanschen Brabander* te raadplegen in een door C.F.P. Stutterheim geannoteerde heruitgave van een editie uit 1618: www.dbnl.org/tekst/bredoo1spaa01_01/.

Over het leven en werk van Bredero vinden de leerlingen goede en overzichtelijke informatie op de site van de Koninklijke Bibliotheek Den Haag: [\[brand-adriaensz-bredero-1585-1618\]\(http://www.kb.nl/themas/nederlandse-poezie/dichters-uit-het-verleden/ger-brand-adriaensz-bredero-1585-1618\). De eerste uitgave van het toneelstuk uit 1618 \(ook foto's van de oude druk zelf\) is te vinden op Ceneton: \[www.let.leidenuniv.nl/Dutch/Ceneton/\]\(http://www.let.leidenuniv.nl/Dutch/Ceneton/\). Een overzicht van opvoeringen van de *Spaanse Brabander* op de Amsterdamse Schouwburg in de zeventiende en achttiende eeuw kan eenvoudig worden opgevraagd via de site: <http://www.vondel.humanities.uva.nl/onstage/>.](http://www.kb.nl/themas/nederlandse-poezie/dichters-uit-het-verleden/ger-</p></div><div data-bbox=)

Sites rondom de geschiedenis van Amsterdam zijn er legio, bijvoorbeeld die van Theo Bakker (www.theobakker.net), van de gemeente Amsterdam (www.amsterdam.nl/toerisme-vrije-tijd/over-amsterdam/geschiedenis/), of die van het tijdschrift *Ons Amsterdam* (www.onsamsterdam.nl). Over de geschiedenis van immigratie en integratie is informatie te vinden op www.vijfeeuwenmigratie.nl.

Recensies van opvoeringen in de database *Historische kranten* van de Koninklijke Bibliotheek: <http://www.delpher.nl/nl/kranten>. Er zijn vele sites met kunsthistorische informatie. Wij gebruiken onder andere: [wikimedia](http://www.wikimedia.org), [codart](http://www.codart.nl) (www.codart.nl), de site van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (www.rkd.nl), Het geheugen van Nederland (www.geheugenvannederland.nl), en de sites van diverse musea, zoals die van het Rijksmuseum Amsterdam: www.rijksmuseum.nl/nl/rijksstudio.

De beknopte literatuurlijst achter in het boek kan het vinden van studies voor een werkstuk vergemakkelijken. Zie voor de vindplaats van afbeeldingen ook de 'Verantwoording' (p. 107).

Tot slot

De reeks *Tekst in Context* is ontstaan vanuit betrokken docenten die hun leerlingen willen laten kennismaken met het culturele verleden van West-Europa. We hopen dat de reeks daarbij een waardevol hulpmiddel kan zijn. De redactie houdt zich aanbevolen voor opmerkingen, ervaringen en tips van gebruikers. Uw reacties zijn van harte welkom op het volgende adres:

Amsterdam University Press
t.a.v. Tekst in Context
Nieuwe Prinsengracht 89
1018VR Amsterdam
Of op: tic@aup.nl

De samenstellers,
Voorjaar 2017

Korte inhoud van de Spaanse Brabander

Het eerste bedrijf

Eerste toneel

Jerolimo is uit Antwerpen naar Amsterdam gevlucht. Hij is niet erg enthousiast over zijn nieuwe woonplaats en prijst Antwerpen de hemel in. Maar daar is hij failliet gegaan, mede door contacten met prostituees. Met de goederen die hij van zijn Amsterdamse buren te leen of op zicht kreeg, heeft hij zijn Antwerpse schuldeisers tevreden gesteld. De rijkdom waarmee hij pronkt, is niet meer dan schone schijn.

Tweede toneel

Robbeknol is op zoek naar werk en ontmoet Jerolimo. Hij vertelt de Brabander over zijn armoedige jeugd: zijn vader werd na diefstal verbannen en overleed in het Spaanse leger. Zijn moeder begon daarna een verhouding met een donker getinte man, die ook al een dief bleek te zijn. Robbeknol heeft al talloze baantjes gehad. Jerolimo keurt het platte en botte Hollands van Robbeknol af en de jongen veroordeelt op zijn beurt alle buitenlandse invloeden op het Brabants. Jerolimo neemt Robbeknol in dienst als knecht, en drukt hem op het hart spaarzaam te zijn. Robbeknol heeft enorme honger en begrijpt al snel dat er bij Jerolimo niet veel te halen valt, hoewel zijn nieuwe meester geweldig opschept over zijn rijkdom.

Derde toneel

Twee jongens treiteren de oude kreupele Floris, die toezicht houdt op het kerkterrein.

Vierde toneel

Floris heeft een overleden man naar het kerkhof gebracht en raakt in gesprek met drie oude mannen over de pest die heerst in Amsterdam, over rodelaarsters en allerhande grappenmakerij.

Vijfde toneel

De al genoemde twee jongens krijgen bij het knikkeren op het kerkhof ruzie. Floris slaat ze uit elkaar.

Het tweede bedrijf

Eerste toneel

In een schamel ingericht huurhuisje draagt Jerolimo zijn knechtje Robbeknol op hem te helpen met aankleden. Jerolimo kleedt zich deftig aan om de stad in te gaan.

Tweede toneel

Twee hoeren, Trijn en An, praten over de klanten die ze zojuist hebben gehad. Jerolimo spreekt hen in overdreven deftige taal toe om indruk te maken. Als hij Trijn voorstelt met haar het bed te delen, wijst zij hem af. Wel zingen ze samen een liedje.

Derde toneel

Robbeknol observeert Jerolimo die de twee hoeren probeert te versieren. De dames stellen voor naar een sjieke herberg te gaan op kosten van Jerolimo. De Brabantse jonker verzint een smoes om de twee dames niet te hoeven trakteren. Ze hebben ondertussen wel door dat hij geen cent bezit.

Vierde toneel

An vertelt aan Trijn hoe ze in het vak van prostituee terecht is gekomen. Als dienstmeisje werd ze op haar veertiende door de zoon des huizes in de liefde ingewijd, wat ze heerlijk vond. Het leidde wel tot haar ontslag, waarna ze in het vak terecht kwam. Dan vertelt Trijn haar voorgeschiedenis. Haar 'vriend' stal al haar spaargeld en spullen, waarna ze haar lichaam wel moest verkopen.

Vijfde toneel

Robbeknol zegt bijna de hongerdood te sterven en gaat langs de huizen om te bedelen. Jerolimo prijst de inwoners van Antwerpen boven die van Amsterdam. Dan komt Robbeknol thuis met flink wat bijeengebedeld voedsel. Hij geeft een deel ervan aan de hongerige Jerolimo.

Het derde bedrijf

Eerste toneel

Robbeknol klaagt zich over zijn voortdurende armoede en constateert dat ook Jerolimo's beurs helemaal leeg is.

Tweede toneel

De drie eerder genoemde oude mannen ruziën over de komst van buitenlanders naar Amsterdam; ze praten over oplichterij en de slechte tijden. Het gesprek gaat over in het bespreken van roddels over stadgenoten.

Derde toneel

Er wordt een proclamatie voorgelezen vanaf het stadhuis: het stadsbestuur van Amsterdam verbiedt bedelarij en spoort de echte armen aan zich te laten registreren.

Vierde toneel

De drie oude mannen bespreken de proclamatie. Ze wijten de maatregelen van het stadsbestuur aan het wangedrag van vreemdelingen.

Vijfde toneel

Robbeknol ziet de ernst van de nieuwe maatregelen in. Zijn meester is immers ook een buitenlander.

Zesde toneel

Trijn, een voormalige prostituee, scheldt een man uit die haar 'hoer' noemt. Twee andere vrouwen, Jut en Els, proberen haar rustig te krijgen. Ze praten onder andere over mensen die de armen voedsel of brandstof geven, maar helaas zijn de mensen steeds minder vrijgevig.

Zevende toneel

Robbeknol leest de vrouwen voor uit de Bijbel, in ruil voor wat eten.

Achtste toneel

Jerolimo heeft wat geld en doet daar zeer gewichtig over. Tegen Robbeknol

zegt hij dat hij een ander huis gehuurd heeft. Hij stuurt zijn knechtje erop uit om eten te kopen.

Negende toneel

Robbeknol overweegt waar hij het best boodschappen kan gaan doen. Dan ziet hij een rouwstoet en meent te horen dat het lijk naar Jerolimo's huis gebracht zal worden. Robbeknol verschanst zich in het huis van zijn meester. Jerolimo kan Robbeknol geruststellen, want het lichaam gaat naar een graf.

Het vierde bedrijf

Eerste toneel

Beatrijs, die een handeltje heeft in tweedehands goederen, vertelt hoe ze na haar eigen wilde jeugd nu succes heeft als koppelaarster van mannen en vrouwen.

Tweede toneel

Robbeknol heeft eten gekocht. Met Jerolimo gaat hij direct aan de maaltijd. Jerolimo vertelt over zijn edele, Spaanse herkomst.

Derde toneel

Gierige Gerard, eigenaar van meerdere huizen, vertelt hoe zuinig hij is.

Vierde toneel

Beatrijs en Gerard raken met elkaar in gesprek over geldzaken. Gerard is op weg naar een huurder, een 'kale jonker' die niet betaalt, namelijk Jerolimo. Beatrijs heeft ook nog geld van hem te goed.

Vijfde toneel

Beatrijs en Gerard kloppen aan bij Jerolimo, maar worden niet binnengelaten door Robbeknol. Er ontstaat geruzie aan de deur. Na enige tijd verschijnt Jerolimo. Hij belooft hen de volgende dag te betalen, ontslaat Robbeknol en zegt hem dat hij er snel vandoor gaat.

Het vijfde bedrijf

Eerste toneel

De buurvrouwen troosten Robbeknol met het vertrek van zijn meester.

Tweede toneel

Gerard en Beatrijs beklagen zich erover dat de mensen niet te vertrouwen zijn. Robbeknol zegt dat zijn meester vertrokken is.

Derde toneel

Gerard vraagt de notaris mee te gaan naar het huurhuis van Jerolimo om een inventaris te maken van de inboedel.

Vierde toneel

Gerard vraagt de schout Jerolimo's woning open te breken.

Vijfde toneel

Diverse schuldeisers van Jerolimo raken met elkaar in gesprek over wat ze aan de Brabander hebben geleend. Gezamenlijk gaan ze op weg naar het huis van Jerolimo.

Zesde toneel

Het huis blijkt leeg en Jerolimo is verdwenen. De schuldeisers maken ruzie. Robbeknol wordt beschuldigd, maar de schout laat hem op aandringen van

de buurvrouwen weer vrij. De schuldeisers vervloeken Jerolimo.

Zevende toneel

De schout en de notaris vragen Beatrijs en Gerard om geld voor hun werkzaamheden, maar krijgen dat niet. De

schout zegt Beatrijs ook wel genoeg te nemen met betaling in natura. Zo blijkt maar weer eens dat de mensen anders kunnen zijn dan ze zich voordoen: 'Al ziet men de lui, men kent ze niet'. Robbeknol vraagt om applaus van het publiek.

Uitwerking van de opdrachten

De opdrachten zijn per hoofdstuk verdeeld en in thema's ondergebracht, zodat de leerlingen kunnen kiezen wat hun interessant lijkt. Ook zijn er vragen die over het verhaal als geheel gaan. Ze staan in de afdeling 'Overkoepelende opdrachten'. Er zijn drie soorten vragen. De A-vragen dienen om belangrijke onderwerpen samen te vatten en te controleren of de leerlingen hebben begrepen wat er staat. De B-vragen toetsen niet alleen het begrip van de stof maar geven hun ook de mogelijkheid die toe te passen. De C-vragen zijn bedoeld voor een persoonlijke visie op de stof en een creatieve verwerking ervan waarin de bijdrage van de leerlingen zelf centraal staat. Met de C-vragen oefenen ze ook vaak andere onderdelen van het vak Nederlands, zoals spreek- of schrijfvaardigheid en argumentatie. Het is handig als de leerlingen in overleg met de docent één of meer thema's of hoofdstukken kiezen voor ze aan het boek beginnen, zodat ze al tijdens het lezen aan het werk kunnen. Ze spreken met de docent af hoe ze de antwoorden inleveren, bijvoorbeeld in een dossier. Bij opdrachten met een G kunnen ze in een groep samenwerken.

Sommige van de antwoorden vermelden dat er een eigen invulling door de leerlingen vereist is. Meestal wordt hier wel een indicatie gegeven in welke richting ze kunnen werken of een aantal tips of richtlijnen die de docent kan gebruiken bij de beoordeling van de antwoorden.

Het eerste bedrijf

1 Genre en personages

- A** Leg uit wat een **schelmenroman** is. Wat heeft de *Spaanse Brabander* te maken met de schelmenroman *Lazarillo de Tormes*? Haal de informatie uit de toelichting bij het eerste bedrijf.
- Antwoord te vinden op p. 10. Een schelmenroman is een roman over het leven van een goedaardige jongen van lage afkomst die allerlei avonturen beleeft. Meestal is het een weeskind dat opgroeit buiten een gezin. De Spaanse Brabander gebruikt voor een deel van het verhaal een hoofdstuk uit de Spaanse schelmenroman Lazarillo de Tormes. Die was in het Nederlands vertaald (Bredero kende geen Spaans).*
- B** Verklaar de titel van het stuk: de *Spaanse Brabander*. Waarom heeft Bredero voor een Brabander gekozen? Haal je antwoord uit de toelichting bij het eerste bedrijf. Geef een citaat van Jerolimo dat je typerend vindt voor zijn rol als Spaanse Brabander.

Antwoord te vinden op p. 11. Jerolimo is een Brabander, afkomstig uit Antwerpen (Hoboken), maar hij is van Spaanse afkomst (Spaanse vader) en heeft dus ook een Spaanse naam (Jerolimo Rodrigo). Ook heeft hij Spaanse trekjes: Jerolimo is niet te vertrouwen en hoogmoedig. Dat zijn volgens Bredero alle Spanjaarden van nature en de Brabanders zouden in dit opzicht op de Spanjaarden lijken. Omdat Nederlanders geen Spaans begrijpen, heeft Bredero de namen, plaatsen en tijdsomstandigheden vanuit de Spaanse situatie overgezet in de Amsterdamse. De Spanjaard uit de Spaanse roman is bij dit overzetten veranderd in een Brabander. Die konden de Amsterdammers goed verstaan (want in 1617 liepen er veel Brabanders in Amsterdam rond), maar doordat Jerolimo een Antwerps dialect heeft, komt hij toch over als een 'vreemde' vent.

Citaat: bijv. de openingsverzen waarin Jerolimo de Amsterdammers 'te vies' vindt en hoogmoedig over zijn Antwerpen praat (r. 1-12). Vooral r. 3 is dan typerend: Jerolimo kent de Spaanse mode en draagt die ook.

- C** Neem Robbeknol een interview af waarin hij in maximaal 150 woorden vertelt over zijn nieuwe meester. Wat denkt hij van het uiterlijk, taalgebruik en karakter van Jerolimo? Welke verwachtingen heeft hij van zijn nieuwe baantje? *Vereist eigen invulling door de leerlingen. Het interview moet gebaseerd worden op de tekst van het eerste bedrijf. Vooral de dialogen tussen Robbeknol en Jerolimo leveren hier het materiaal. Het gaat dan om de uitspraken die Robbeknol achter de rug van zijn nieuwe meester om over hem maakt. Robbeknol is geïmponeerd door de kleren van zijn meester, maar staat kritisch tegenover het Brabants, want dat is een mengelmoes. De verwachtingen van zijn nieuwe baantje zijn eerst hooggespannen (r. 61-64), maar al snel heeft Robbeknol door dat het geen vetpot wordt (r. 241-247).*

2 Taal en taalgebruik

- A** Het Brabants is een **mengelmoes** en kan in zuiverheid niet met het Hollands worden vergeleken. Althans, dat beweert Jerolimo in de regels 183-184. Wat bedoelt hij? En waarom kun je de reactie van Robbeknol hierop in de regels 185-187 'ironisch' noemen? *Jerolimo prijst het Brabants als een taal met veel leenwoorden (r. 181: wie Brabants verstaat, kan alle talen verstaan). In zuiverheid is die taal onvergelijkbaar met het Hollands, want het Hollands bevat heel weinig leenwoorden. Voor Jerolimo is zuiverheid dus geen positieve eigenschap van een taal, voor Robbeknol des te meer. Robbeknol zegt het tegenovergestelde van wat hij meent, met een knipoog naar het publiek. Dat is ironie: hij bevestigt dat het Brabants een mooie mengelmoes is omdat die taal veel leenwoorden bevat. Maar hij bedoelt dat het Brabants juist hierom niet mooi of zelfs minderwaardig is. Als je het Brabants van zijn leenwoorden zou ontdoen, blijft er niets van over (r. 190-192). Het Hollands is in dit opzicht dus juist superieur aan het Brabants.*
- B** Maak voor de volgende Engelse **leenwoorden** een schema als op p. 26 en zet er de bijbehorende Nederlandse termen naast. Indien je geen bijpassende Neder-

landse term kent, omschrijf je het begrip. Hoe komt het dat er voor sommige van deze woorden geen Nederlands woord is dat precies hetzelfde betekent?

aboriginal, allround, babysit, barbecue, (BBQ), brainstorm, camping, catering, discount, emoticon, fanmail, glamour-girl, helpdesk, intensive care, junkfood, lookalike, occasion, partner, printer, reminder, sale, scrubben, singer-songwriter, striptease, top-secret, weekend, winegum, zappen.

Vereist eigen invulling door de leerlingen. Sommige van deze woorden slaan op moderne verschijnselen die direct met het Engelse woord zijn aangeduid, zonder dat er ooit een Nederlands woord voor was of werd gemaakt, bijv. barbecue, junkfood, printer. Ze zijn dus rechtstreeks 'geïmporteerd' uit de VS of Engeland. Andere woorden, zoals occasion (tweedehands), reminder (herinnering) en sale (uitverkoop), komen door de sterke invloed van het Engels langzaam in de plaats van de oorspronkelijk Nederlandse woorden. Het is een proces dat al vanaf de Tweede Wereldoorlog gaande is en door de toename van internationale (Engelse) media de laatste jaren versneld wordt.

G Ben je het eens of oneens met de volgende stellingen? Waarom?

1 Het hedendaagse gebruik van Engelse woorden maakt de Nederlandse taal armer en slechter.

2 De vele leenwoorden die Jerolimo gebruikt, laten zien dat het Nederlands er toen al slecht aan toe was.

1 Nee, taal ontwikkelt zich constant en leenwoorden zijn een natuurlijk taalverschijnsel waardoor een taal verandert (p. 26). Je zou dus ook kunnen zeggen dat de taal door leenwoorden verrijkt wordt. De ene taal is niet beter dan de andere en ook is het hedendaagse Nederlands niet beter of slechter dan dat van 100 of 400 jaar geleden. In plaats van de vraag te stellen of een taal goed of slecht is, kun je beter naar taalveranderingen zelf kijken en zien hoe die ontstaan, of onderzoeken hoe snel buitenlandse woorden in het Nederlands doordringen. Indien de leerling hier 'ja' antwoordt, moet de argumentatie hiervan apart worden beoordeeld.

2 Nee, met het taalgebruik van Jerolimo typeert Bredero hem als een Brabander. Het is de stereotypering van de zuiderling (p. 25). Jerolimo is een fictief personage en de manier waarop hij spreekt, is door Bredero geconstrueerd. Het gebruik van 'dure' leenwoorden karakteriseert Jerolimo niet alleen als een Brabander maar ook als een hoogmoedig persoon, iemand die hoog van de toren blaast. Indien de leerling hier 'ja' antwoordt, moet de argumentatie hiervan apart worden beoordeeld.

3 Stereotypen

A Leg uit waarom oorlogen de stereotypering van volkeren versterken. Waarom werden Spanjaarden in de tijd van Bredero als 'hoogmoedig' beschouwd? Haal de informatie uit de toelichting bij het eerste bedrijf. Motiveer je antwoord.

Oorlogssituaties versterken het beeld dat een land van zichzelf en van zijn vijanden creëert (p. 27). Dat beeld was er meestal al lang (soms zelfs al vanaf de Oudheid), maar het werd tijdens oorlogen gebruikt om de liefde voor het vaderland te versterken en de haat tegen de

vijand aan te wakkeren. In de zeventiende eeuw zagen de Nederlanders zichzelf als vrijheidslievend, eenvoudig en degelijk. Duitsers waren oorlogszuchtig, Fransen lichtzinnig, en Britten arrogant. Spanjaarden hield men voor hoogmoedig, wellustig en wreed, maar ook voor een volk van huichelaars en profiteurs.

Het beeld van Spanjaarden als 'hoogmoedige' mensen bestond al, maar werd bevestigd en versterkt door gebeurtenissen in de **Tachtigjarige Oorlog**. De Nederlanders kenden veel voorbeelden van trots en ongenaakbaar gedrag van de vijand, zoals dat van de **hertog van Alva**, die in Nederlandse ogen wreed en hooghartig was (p. 18).

- B** Zoek op internet naar moderne stereotypering van een bevolking of een bevolkingsgroep. Geef aan waar de stereotypering vandaan komt of waar deze op steunt. Worden Spanjaarden nog steeds als 'hoogmoedig' gezien?

Vereist eigen invulling door de leerlingen. In het huidige Nederland en Vlaanderen zijn vooral allochtone bevolkingsgroepen onderwerp van stereotypering. Het zijn meestal negatieve kwalificaties die met deze groepen (Surinamers, Antillianen, Turken, Marokkanen, Polen, Roemenen) verbonden worden. De leerlingen moet duidelijk worden gemaakt dat de kwalificaties niet op een realiteit maar op vastgeroeste patronen zijn gebaseerd, die voor een deel een racistische achtergrond hebben. Bepaalde media (kranten, internet, tv) versterken de stereotypering. In tijden van crisis (vluchtelingen, wangedrag van straatgroepen, protestdemonstraties) worden de stereotypen weer van stal gehaald en in de media gebracht. Of de Spaanse bevolking nog steeds als hooghartig wordt gezien, hangt sterk af van de gebruikte bron en de situatie. Maar de karakterisering lijkt te zijn vervaagd. Hedendaagse Nederlanders associëren Spanjaarden dus niet meteen met 'arrogantie'.

4 Anachronisme

- A** Wat is een **anachronisme**? Leg uit waarom er zo veel anachronismen voorkomen in de Spaanse Brabander.

Antwoord te vinden op p. 28. Een anachronisme is een element in de tekst (persoon, voorwerp, uitspraak, uitdrukking, gebeurtenis) dat niet in de tijd past, meestal omdat het op dat moment nog niet bestond.

Waarom er anachronismen voorkomen in het toneelstuk van Bredero weten we niet. Wat de aanwezigheid van (veel) anachronismen in het stuk echter in de hand kan hebben gewerkt, is de wens van Bredero om het stuk ruim 40 jaar eerder te laten spelen. Misschien zijn de anachronismen er per ongeluk in terechtgekomen, misschien met opzet.

Toelichting:

- 1 De anachronismen zijn er per ongeluk in terechtgekomen: Bredero wist niet dat het anachronismen waren. Van sommige verschijnselen uit het verleden zal Bredero niet precies hebben geweten hoe het zat. Hij kon de exacte gegevens en gebeurtenissen niet zo gemakkelijk (als tegenwoordig) ergens opzoeken.*
- 2 De anachronismen zijn er met opzet in terechtgekomen: Bredero wist wel dat het anachronismen waren. Een toneelstuk is literatuur en daarmee **fictie**. Het is geen geschiedschrijving. We weten dus niet hoeveel moeite Bredero deed om een historische werkelijkheid anno*

1570 weer te geven. Een dichter mag en kan willekeurig met de historische werkelijkheid omspringen. Dat zie je ook tegenwoordig nog in romans waar bepaalde gebeurtenissen gewoon verzonnen zijn. Denk ook aan de autobiografische roman waarin fictie en werkelijkheid ook vaak door elkaar worden gebruikt.

3 Anachronismen hebben geen invloed op de waarde van literatuur. Je moet ze dus niet als een fout of vergissing zien. Literaire teksten proberen lezers aan het denken te zetten. Als Bredero bewust voor vermenging van waarheid en fictie koos, mogen we dat als een **literaire truc** zien: de lezers herkenden 'hun' Amsterdam terwijl ze de uitspraken van de fictieve personages op afstand konden houden (p. 29). Die hadden immers (vooral) betrekking op een Amsterdam anno 1570.

- B** Jerolimo komt in het eerste bedrijf op als een armoedige edelman, gekleed in ouderwetse, versleten kleren en sprekend met een Antwerps dialect vol dure Franse woorden. Zou je dit ook een 'anachronisme' kunnen noemen? Motiveer je antwoord.

Nee, er is hier geen sprake van een anachronisme; niets van de persoon, zijn uitspraak of de gebeurtenis zelf zou niet al in 1570 zo geweest kunnen zijn. Dat Jerolimo op de toeschouwers met zijn taaltje en kleding vreemd en ouderwets overkomt, heeft hier verder niets mee te maken. Jerolimo is vooral een type, dat van de opschepper.

- G** Jerolimo scheldt de Hollanders uit voor **botmuilen**. Een toneelstuk is **fictie**, verzonnen dus. Discussieer klassikaal of in groepen over de vraag of een auteur in een literaire tekst alles mag zeggen. Of zijn er grenzen? En waar liggen die grenzen dan?

Vereist eigen invulling door de leerlingen. De docent zou hier het verschijnsel van de 'Index' kunnen noemen (de lijst van verboden boeken). Dit was van 1559 tot 1966 een door de katholieke kerk vastgestelde lijst van boeken die katholieken niet mochten lezen omdat ze verwerpelijk werden geacht. Na de uitvinding van de boekdrukkunst konden teksten heel snel en op ruime schaal verspreid worden. De Kerk kon dus niet zo goed toezicht houden of de teksten slecht waren voor de gelovigen. In de periode hiervoor, toen er nog geen gedrukte teksten waren en alleen handschriften, was dat simpeler. De laatst uitgegeven lijst van verboden boeken dateert van 1948 en omvat ongeveer 4.000 titels die als moreel verwerpelijk werden gezien, bijvoorbeeld omdat ze teveel seks bevatten. In 1966 maakte paus Paulus VI een eind aan de Index. In de vorige eeuw was het erg lastig om in katholieke landen als Ierland, Italië, Polen en België exemplaren van boeken te vinden die op de Index stonden. Door de soms wat schunnige inhoud werd de Spaanse schelmenroman waarop Bredero zijn stuk heeft gebaseerd, Lazarillo de Tormes, in 1559 op de Index van verboden boeken geplaatst. Een gekuiste versie verscheen in 1579.

5 Bankroet

- A Welke twee soorten bankroet worden door Jan onderscheiden (r. 367-379)? Wat zegt Bredero in het voorwoord bij het stuk over het onderscheid tussen beide soorten? Haal de informatie uit de toelichting bij het eerste bedrijf. Leg Bredero's opvatting in je eigen woorden uit.

Antwoord te vinden op p. 24.

- 1 Iemand kan noodgedwongen bankroet gaan, bijvoorbeeld wanneer iemand buiten zijn schuld vanwege ongelukkige omstandigheden (natuurramp, brand, diefstal) failliet is gegaan.
- 2 Iemand kan opzettelijk bankroet gaan, wanneer iemand door zijn eigen schuld in de problemen komt en misbruik maakt van andermans vertrouwen.

Bredero verafschuwt in het voorwoord bij de Spaanse Brabander de opzettelijke bankroetiers alsook de mensen die met hen in zee gaan om er zelf beter van te worden (die zouden 'delen in de buit of lijden aan dezelfde kwaal'). Bankroetiers die hun schuld willen ontlopen door te vluchten zijn schurken. Bredero heeft medelijden met degenen die door een tegenslag (zoals een natuurramp of scheepsramp) bankroet gaan.

- B Tot welk van beide soorten bankroetiers reken je Jerolimo? Leg dit uit aan de hand van twee citaten uit de tekst van het eerste toneel van het eerste bedrijf. Zet de regelnummers erbij.

Jerolimo is iemand die opzettelijk bankroet is gegaan.

- 1 *Het was zijn eigen schuld, r. 12-26: Jerolimo heeft zijn geld uitgegeven aan /verspild met de meisjes in herberg De Beer (prostitutees).*
- 2 *Hij maakt misbruik van andermans vertrouwen. Jerolimo heeft van zijn burens spullen geleend en is niet van plan die terug te geven (r. 35-37), omdat hij ze al aan zijn Antwerpse schuldeisers heeft gegeven (r. 29-30). Jerolimo verbaast zich over de goedgelovigheid van de Amsterdammers (r. 38-39).*

Vgl. r. 30-34: Jerolimo is zijn Antwerpse schuldeisers ontvlucht, bang dat de schout hem gevangen zou zetten. Hij ontloopt dus moedwillig zijn straf.

Het tweede bedrijf

6 Prostitutie

- A Hoeveel geld hebben An en Trijn verdiend met hun werkzaamheden? Beschrijf wat ze met hun geld gaan doen. Haal de informatie uit de tekst en toelichting bij het tweede toneel van het tweede bedrijf.

*Antwoord te vinden op p. 35 en 36. An heeft een Spaanse zilvermunt, ter waarde van twee gulden, verdiend. Ze gaat er snel iets moois van kopen en heeft zin in Franse muiltjes ('klikkers') (r. 575-577). Trijn heeft een halve pistolet verdiend, een gouden munt, en gaat hiermee naar de **lommerd** om enige van haar spullen terug te kopen. De spullen had ze eerder op de lommerd beleend. Op het **lommerdbriefje** staat hoeveel ze moet betalen om haar eigendommen terug te krijgen. (r. 580-586).*

B An en Trijn vertellen elkaar hoe ze in de prostitutie zijn beland. Maak een vergelijking tussen de twee verhalen op basis van de tekst uit het vierde toneel van het tweede bedrijf. Verwerk in de vergelijking de volgende vier punten: 1. waar vonden de gebeurtenissen plaats; 2. hoe oud waren An en Trijn toen; 3. op welke manier werden ze verleid; en 4. wat was de uiteindelijke oorzaak dat ze in de prostitutie gingen? Welke overeenkomsten zie je tussen beide geschiedenissen?

Punten 1 en 2 De plaats waar ze hun vroegste seksuele ervaringen opdeden, komt in de beschrijvingen het eerst aan de orde. Bij An is de plaats het huis waar ze als dienstbode inwoonde en meer in het bijzonder de kamer waar ze de bedden opmaakte, bij Trijn is het een herberg in Haarlem. Hun leeftijd is wat vaag gehouden: An is al sinds haar veertiende jaar in de prostitutie, Trijn was eerst vijf jaar dienstbode en kwam hierna in het vak toen ze daarna op zichzelf ging wonen, dus waarschijnlijk is ze op iets latere leeftijd dan An in de prostitutie terechtgekomen (r. 731-740; opmerking na r. 779, 795-800).

Punt 3 Daarna volgt een uitvoerige beschrijving van de wijze waarop de meisjes voor het eerst verleid zijn: bij An is dat het dagelijks contact met het dienstpersoneel en de zoon des huizes, dat leidt tot een slaapkamerscène (r. 733-744), bij Trijn ging het wat minder lichtzinnig toe: zij werd met een trouwbelofte verleid en vervolgens bestolen en in de steek gelaten (r. 797-807). In beider verhaal volgt hierna een levendige uiteenzetting vol details (r. 736-744 en 795-815).

Punt 4 In het verhaal van An is de oorzaak om in de prostitutie te gaan geldgebrek door ontslag en geen onderdak meer hebben (r. 776-777), in het verhaal van Trijn is er eveneens de noodzaak om aan geld te komen nadat ze door haar vriend is bestolen en achtergelaten. Al haar geld en spullen zijn weg. Ze moet zelfs haar mantel achterlaten, ver van huis (r. 807-809). Misschien heeft ze ook de behoefte aan troost bij een nieuwe vriend gevoeld (r. 810-815).

Overeenkomsten: Beide vrouwen zijn slachtoffer van hoe het er in de harde wereld aan toe gaat, maar daarbij ook van hun goedgelovigheid en van een vorm van bedrog. Voor An zijn dat geweest: jalouse burens (r. 753), onterechte beschuldiging (r. 757), listig plan (r. 767). Voor Trijn: bestolen (r. 800), verlaten (r. 802), de burger maakt misbruik van de situatie (r. 812-815). Eenmaal in het vak staan ze hun vrouwtje en ze zijn daar trots op. Jerolimo krijgt dan ook geen kans als hij niet kan betalen (r. 690).

C Schrijf namens An een brief van max. 300 woorden aan een goede vriendin, op het moment dat ze als veertienjarige zonder werk op straat is gezet (r. 777). Verwerk in de brief de volgende vier onderdelen: 1. de gebeurtenissen van de voorafgaande weken; 2. haar gevoelens als ze ontslag krijgt; 3. de vraag of ze al dan niet vrijwillig in het vak terecht komt; en 4. hoe ze haar toekomst ziet. Voor het laatste punt kun je informatie vinden in de toelichting over ‘Zorg voor de armen’ en ‘Stad van de betaalde liefde’ op p. 48-49.

Vereist een eigen invulling door de leerling.

Punt 1 uit de brief moet blijken dat de regels 730 t/m 778 goed gelezen zijn.

Punt 2 An is gescheiden van haar liefde (de zoon van haar bazin) en heeft nu geen werk en huis meer.

Punt 3 *An zal in haar eigen levensonderhoud moeten voorzien (r. 776-777). Er is genoeg vraag naar prostituees (p. 49), veel andere opties heeft ze waarschijnlijk niet, maar leuk is anders.*

Punt 4 *naar eigen inzicht. De teneur kan hier zijn dat het een hard vak was, vol uitbuiting.*

7 Zingen en eten

- A Wat is een **contrafact**? Waarom kun je gemakkelijk meezingen als een liedje een contrafact is?

Antwoord te vinden op p. 39. Een contrafact is een liedtekst die gemaakt is op een bestaande melodie. Omdat het hier vaak om heel bekende en populaire melodieën gaat, is het voordeel dat iedereen de melodie van het nieuwe liedje al kent en dus kan meezingen, althans als men de tekst kan lezen. Leerlingen kunnen opmerken dat het merkwaardig is dat An en Trijn het liedje meezingen (regieaanwijzing van Bredero na r. 666), terwijl de prostituees niet kunnen lezen (r. 583-587; dat Trijn niet kan lezen, blijkt uit r. 1352: haar ouders stuurden haar niet naar school). Waarschijnlijk doen de vrouwen alsof ze meezingen en neurïen ze de melodie mee (r. 662: An wil kijken of ze ‘de wijs d’r van’ zou kunnen zingen, dus of ze de melodie kent).

- B Zoek op de site van de liederenbank (www.liederenbank.nl) naar het liedje dat Jerolimo met de dames zingt: ‘Betteken voer naar Mariemont’. Hoeveel liedjes zijn er bekend die op de melodie van ‘Betteken...’ worden gezongen? Maak een lijstje met de beginregel van de liedjes die Bredero op deze melodie maakte. Neem een van deze liedjes van Bredero, zoek er via de link naar de DBNL de tekst bij. Herschrijf de tekst van het liedje in hedendaags Nederlands (zonder rijm en metrum). Wat is er grappig aan jouw liedje?

Op de site van de liederenbank moet als zoekwoord links worden ingevoerd: ‘Betteken’ EN in het rechtervenster Beginregel. Klik op ‘zoek’. Klik vervolgens op het rode ‘Betteken voer no Marie mont...’. Ga vervolgens naar ‘alle liederen op deze melodie’ (in het rood staat hier: ‘66 liederen & extra informatie’). Hierop klikken.

In de lijst verschijnen vijf titels van Bredero. Rechts staat het icoontje van de DBNL, waarmee rechtstreeks de betreffende liedtekst geopend wordt.

De melodie is ‘La Dauphine’. Als toelichting staat erbij (bovenaan): ‘De oudst bekende versie van deze Franse melodie vinden we in Bataille 1611 (“Je rencontray”) en Vallet 1615 (“La Dauphine”). Gezien de naam La Dauphine gaat het hier om een air de cour. De melodie was geliefd in de noordelijke en zuidelijke Nederlanden gedurende de gehele zeventiende eeuw. Dat was onder meer door toedoen van Bredero en Starter die contrafacten schreven op de Franse melodie.’

Er zijn 66 liedjes met deze melodie bekend. Van Bredero de volgende vijf:

- 1 Onse Lobbrich is soo blijdt
- 2 Lieve kyeren wat en deun?
- 3 Twee-spraack van...
- 4 Onse Lobbetjen is so blijdt.
- 5 Hout u soo kost’lijck als ghy meucht

De leerlingen moeten een van deze liederen nemen (het zijn alle boertige liederen, dus geestig/grappig) en gebruik maken van de woordtoelichting. De melodie (wijsaanduiding) is voor alle liederen het zelfde ('La Dauphine'). Door het liedje te vertalen, zullen ze beter begrijpen wat er staat. Ze kunnen dan ook beter verklaren waarom het lied grappig is (bijv. de personen die aan het woord zijn, de beschreven gebeurtenissen, woordgrappen, de afloop, de twee buurvrouwen in de 'Twee-spraack').

C Trijn kwam in haar jeugd met haar vriendje in de Kartuizer Herberg terecht. Wat aten ze daar? Bedenk een luxe en een goedkope maaltijd, beide met een voor-, hoofd- en nagerecht en bijbehorende drank. Maak gebruik van de informatie uit de toelichting bij het tweede bedrijf over de opgravingen bij de herberg en van de toelichting in 'Bergen eten' en 'Helder water bij de Raampoortsteiger'.

- *Luxe maaltijd (p. 42):*

Vooraf: soep met rijst, vlees, of romige rijstpap.

Hoofdmaaltijd: roggebrood of boekweitbrood, wild, gebraden vlees van os, schaap, rund of kalf (p. 47).

Nagerecht: fruit, bessen, zuidvruchten, vijgen en druiven, sinaasappels, citroenen, noten.

Je drinkt er wijn bij, of bier (zie de afbeelding van de gebruiksvoorwerpen op p. 42).

- *Goedkope maaltijd (p. 47):*

Vooraf: niets.

Hoofdmaaltijd: een van de volgende producten: brood, besmeerd met boter en belegd met kaas, salade van bieten, wortels, in een saus van boter en azijn, kippen- of varkensvlees in een stoofschotel, gebakken vis (spiering).

Nagerecht: gortepap.

Je drinkt er dun bier bij.

Drinkwater is een belangrijk onderdeel van de maaltijd, om te koken en als drank. De toelichting 'Helder water bij de Raampoortsteiger' gaat echter over water om schoon te maken, niet over drinkwater.

Toelichting: drinkwater haalde je vooral uit waterputten, want in de huizen was nog geen stromend water. Regelmatig braken epidemieën uit doordat lekkende beerputten nabijgelegen waterputten vervuilden of doordat grachtwater toch als drinkwater was gebruikt. Bierbrouwerijen mochten geen gekookt grachtwater gebruiken. Ze moesten water uit de waterputten halen of van buiten de stad laten aanvoeren. De bekende arts Johan van Beverwijk (1594-1647) adviseerde om in plaats van water 'dun bier' (met weinig alcohol) te drinken. Bier werd geïmporteerd uit Hamburg, maar ook in een aantal steden van het gewest Holland gebrouwen, zoals Delft, Haarlem en Dordrecht. In Amsterdam waren in Bredero's tijd meer dan 500 herbergen en kroegen waar bier werd getapt.

8 De verleidingstrucs van Jerolimo

A Op welke drie manieren probeert Jerolimo deftig over te komen bij de prostitutees? Verwijs naar de tekst van het tweede en derde toneel van het tweede bedrijf.
1 Jerolimo praat met veel Franse leenwoorden: *chaperonne, pourmaneren* (r. 616, 623), dus deftige praat (p. 37).

- 2 Hij noemt namen uit de klassieke mythologie: Apollo, Parnassus, Jupiters zusters (r. 632, 640, 653), vooral om indruk te maken op de prostituees (p. 38).
- 3 Hij geeft hoog op van zijn contacten met een Spaanse hertog, en suggereert in vorstelijke kringen te verkeren, de koning, koningsdochter, de hovelingen (r. 663-664, 674, 676).

B Welke versiertrucs gebruikt Jerolimo om de prostituees te verleiden? Noem er drie en geef aan hoe de dames op zijn trucs reageren. Waarom mislukt zijn poging uiteindelijk? Verwijs naar de tekst in het tweede, derde en vierde toneel van het tweede bedrijf.

Antwoord te vinden in de regels 610-666 en 674-728.

Truc 1 Jerolimo spreekt de vrouwen vleiend aan en opent het gesprek door te vragen waarom de vrouwen zonder begeleider (chaperonne) op weg zijn (r. 614-616). De suggestie is uiteraard dat Jerolimo de begeleider wil zijn. Simpel en neutraal antwoord van Trijn (r. 617).

Truc 2 Jerolimo prijst de eer en deugd van de prostituees en biedt zich als begeleider aan (r. 618-623). An antwoordt deftig en staat zijn verzoek toe (r. 624-626). Jerolimo richt zich tot Trijn en prijst haar schoonheid via een vergelijking uit de mythologie (r. 632-635). Trijn snapt hem niet (r. 636), Jerolimo prijst haar converseren (r. 639) en prijst beide vrouwen (r. 652-653).

Truc 3 Jerolimo krijgt het voor elkaar dat ze samen zingen (r. 654-656). An vraagt om het liedje en Trijn belooft wat lekkers (bedoelt waarschijnlijk fraaie zang), maar Jerolimo suggereert seksueel contact als beloning (r. 659). An wijst hem af en Jerolimo komt met het liedje. Trijn prikt door Jerolimo's hoogdravendheid heen (r. 665). Ze zingen. Hierna draaft Jerolimo door over de populariteit van zijn liedje (r. 674-681). An en Trijn reageren ironisch (r. 678-679). An wil weer verder gaan (r. 682) maar Jerolimo wil haar kussen. Trijn weert af (r. 685).

Truc 4 Jerolimo probeert verder contact te forceren: hij smeekt de vrouwen dat hij even 'z'n gang kan gaan' (hen betasten) (r. 688). Maar An kapt dat af en stelt voor eerst wat te drinken in een sjieke tent (r. 689-690). Hierna gaat Jerolimo ervandoor.

De poging van Jerolimo mislukt: An en Trijn voelen nattigheid. Heeft Jerolimo wel genoeg geld om hen te betalen? Daarom stelt An voor om op kosten van Jerolimo wat te gaan eten en drinken in de dure Kloveniersdoelen (p. 40). Maar Jerolimo kan de dames niet trakteren en dus hebben de prostituees door dat hij geen geld heeft. Trijn denkt later ook nog dat Jerolimo impotent is en ze vindt hem heel wat minder aantrekkelijk dan de 'bink van vannacht' (r. 728-729).

Toelichting: beide prostituees zijn in hun jeugd slachtoffer geweest van hoe het er in de harde wereld aan toegaat, maar daarbij ook van hun goedgelovigheid. Eenmaal in het vak laten ze zich geen knollen voor citroenen verkopen en staan ze stevig in het leven. Jerolimo krijgt dan ook geen kans als hij niet kan betalen.

C Zoek op internet naar (Nederlandse of Vlaamse) schilderijen of prenten uit de 17^e eeuw met de mythologische namen en begrippen die Jerolimo noemt (r. 632-653). Gebruik bij voorkeur de site van het Rijksmuseum Amsterdam (<https://www.rijksmuseum.nl/nl/rijksstudio>). Kies drie afbeeldingen uit. Als je

met een dossier werkt, zet je ze daarin over. Beschrijf de mythes die worden afgebeeld. Overleg eventueel met je docent CKV.

Meerdere antwoorden mogelijk. Zoek op de genoemde site rechtsboven met 'Phoebus Apollo' (die in r. 632 wordt genoemd), en door links te verfijnen op periode (zeventiende eeuw) en soort object (prent) verschijnen er al ca. 150 titels. Hetzelfde kan gedaan worden met Parnassus, Helicon en Jupiter.

- G** 'An en Trijn hebben duidelijk veel plezier in hun werk. Daarom zijn de huidige zorgen om het beroep van prostituee zwaar overtrokken.' Welke drogreden(en) herken je in deze argumentatie? Maak er een of twee geldige redeneringen van. *Er is hier sprake van een verkeerde vergelijking (het beroep van prostituee in de zeventiende eeuw en anno nu) en van een overhaaste generalisatie (een conclusie over 'het beroep van prostituee' wordt afgeleid uit een te gering aantal voorbeelden, namelijk An en Trijn). Een deugdelijke redenering kan zijn (meerdere mogelijkheden):*
- 1 An en Trijn hebben veel plezier in hun werk. Dat laat zien dat de prostitutie in de zeventiende eeuw niet alleen maar ellende betekende.*
 - 2 De huidige zorgen om het beroep van prostituee zijn een gevolg van veel onrecht en uitbuiting in dat circuit.*

Het derde bedrijf

9 Drogreden

- A** Wat is een **ambiguïteitsdrogreden**? Verklaar waarom de uitspraak op het tegeltje (op p. 51) dubbelzinnig is. *Antwoord te vinden op p. 52. Een ambiguïteitsdrogreden is een foute redenering door (verkeerd) gebruik van dubbelzinnigheid. Het woord 'verdienen' op het tegeltje is ambigu: het betekent zowel 'geld/loon verdienen' als 'iets waard zijn'.*
- B** Lees de discussie (r. 1006–1041) tussen Jan, Andries en Harmen. Geef twee voorbeelden van woorden of zinnen in deze discussie die dubbelzinnig zijn en leg uit waarom ze dubbelzinnig zijn.
- 1 r. 1014, 1016: 'an kommen zetten' en 'meegebracht' (Jan bedoelt bezittingen/geld, Harmen vat het op als kleren);*
 - 2 r. 1032-1033: 'Wie anders as wij bracht hier winkels en handel?' Andries denkt bij 'brengen' aan het opzetten van winkels en handel door immigranten, Jan denkt bij 'brengen' aan het brengen van list en bedrog in de Amsterdamse samenleving als bijeffect van de immigratie.*
 - 3 Ook een woord als 'eenvoud' (r. 1026) is dubbelzinnig. Het verwijst positief naar eerlijkheid en betrouwbaarheid maar negatief naar naïviteit en domheid. Vgl. de toelichting van 'Hollandse botheid' op p. 54.*
 - 4 Scheuring in de kerk' kan van op meerdere twisten betrekking hebben, zowel de strijd*

tussen contraremonstranten en remonstranten als die tussen katholieken en protestanten.
Zie de toelichting op p. 53.

10 Identiteit en eer

- A** Hoe verklaart Erasmus de simpelheid en botheid van de Hollanders in zijn *Lof der Zotheid*? Haal de informatie uit de toelichting bij het derde bedrijf.
Het antwoord staat in de toelichting 'Hollandse botheid' op p. 54. Erasmus verklaart de botheid vanuit het feit dat Hollanders niet kunnen liegen of bedriegen. Het zijn oprechte mensen.
- B** Het beeld dat Jan Knol van de Hollanders heeft, sluit aan bij Erasmus' verklaring. Citeer twee uitspraken van Jan uit het tweede toneel van het derde bedrijf waaruit dat blijkt. Zet het regelnummer erbij.
1 regel 1026 en 1028 'Die ouwe eenvoud waar we zo hoog van opgeven', en 'Waar is nou 't vertrouwen in mekaar en waar die Hollandse betrouwbaarheid?'
2 regel 1035 'Wie bracht hier de slechtheid om onze oprechtheid te verstoren?'
- G** Lees de tekst van het zesde toneel van het derde bedrijf. Bekijk de volgende stelling: 'Dat Trijn voor "hoer" wordt uitgemaakt, is haar eigen schuld. Ze was vroeger immers prostituee.' Ben je het daarmee eens of oneens? Waarom?
*De discussie moet zich toespitsen op de vraag of je iemands privéleven uit een voorbije periode openbaar mag maken. Trijn vindt dat haar eer in het geding is, haar goede naam (r. 1278-1279). Els sust de boel: je moet 'vergeten en vergeven', en 'hoer' is toch 'maar gewoon 'n woordje' (1275-1276). Maar Trijn is ontzettend kwaad (r. 1277-1279).
Als de discussie stagneert, kan de vergelijking worden gemaakt met het online plaatsen van (privé) foto's, met sexting (het verzenden (en ontvangen) van seksueel getinte beelden of tekstberichten door middel van een mobiele telefoon of internetapplicaties zoals WhatsApp, Facebook, YouTube, Instagram en Twitter), of met het verschijnsel 'banga-lijst'.*

11 De proclamatie

- A** In de tijd van Bredero konden stedelijke regels op verschillende manieren onder de inwoners worden verspreid. Leg uit welke manieren dat waren en beschrijf ze kort. Haal de informatie uit de toelichting bij het derde bedrijf.
*Het antwoord is te vinden op p. 55-56, in de toelichting op **proclamatie**, **plakkaat**, en **pamflet**. Een proclamatie is een officiële bekendmaking aan het volk van een genomen besluit. Een plakkaat is een gedrukte, officiële mededeling namens het stadsbestuur. Een pamflet is een dun boekje met actuele informatie. Het was vanwege een bepaalde gebeurtenis gedrukt en koos meestal partij in een conflict. Een fout antwoord is: de krant, want die bestond nog niet in de tijd van Bredero.*
- B** Bredero heeft de regels in de **proclamatie** zelf bedacht. Maar hij stelde ze op alsof het regels waren van het Amsterdamse stadsbestuur. Waaraan kun je dat zien? Noem drie punten. Richt je op de tekst van het derde toneel van het derde be-

drijf. Welke regels worden tegenwoordig op stedelijk of lokaal niveau opgesteld? Zoek voorbeelden op internet.

1 De eerste regel van de proclamatie (p. 54) geeft het aan: 'De edelachtbare Heren van de Rechtbank van de stad Amsterdam verklaren het volgende'.

2 De slotregel van de proclamatie geeft het aan: 'Aldus vastgesteld door het stadsbestuur: de akte opgemaakt op de 18^e maart. In aanwezigheid van meneer de schout en al de schepe-
nen.'

3 De maatregelen houden in dat de overtreders meteen uit de stad moeten vertrekken. Waar ze verder blijven, en of ze bijv. elders overlast veroorzaken, wordt niet in de bepaling opgeno-
men.

4 De setting is ook Amsterdams: Bredero beschrijft hoe de proclamatie wordt voorgelezen vanuit het Amsterdamse stadhuis (r. 1143), door de schout (is een stedelijke gezagsdrager – hoofd van de politie), en de stadssecretaris (r. 1148-1149). De toeschouwers, onder wie Jan, Andries, Harmen en Robbeknol, zullen overwegend inwoners van de stad zijn geweest. Tegenwoordig zijn er nog steeds maatregelen die lokaal worden genomen en van toepassing zijn op de lokale situatie, zoals die over de zondagsluiting van winkels, het sluitingsuur van uitgaansgelegenheden, drank- en drugsgebruik en zelfs een bedelverbod (bijv. 'Het is verboden in door het college aangewezen gebieden op of aan de weg of in een voor het publiek toegankelijk gebouw te bedelen om geld of andere zaken' – APV Hilversum). De burgemeester, die officieel het hoofd van de politie is, stelt in samenspraak met het stads- of gemeentebestuur regels op die de orde in zijn/haar stad of dorp betreffen. In de Algemene Plaatselijke Verordening (APV) staat de gemeentelijke regelgeving op het gebied van openbare orde en veiligheid. Elke gemeente heeft een eigen APV. Deze zijn meestal te vinden op de gemeentelijke website. De APV geldt voor iedereen binnen de gemeente.

C Schrijf voor de plaatselijke krant een nieuwsbericht van maximaal 250 woorden over de **proclamatie** van het stadsbestuur. Leg eerst kort uit wat de proclamatie inhoudt en schets een beeld van de reactie op de proclamatie van stadsbewoners als Jan, Harmen, Andries. Gebruik voor je bericht het tweede, derde en vierde tooneel van het derde bedrijf en de informatie uit de toelichting bij dit bedrijf. Je mag Jan, Andries en Harmen citeren of parafraseren.

Vereist eigen invulling door de leerlingen. De oude mannen zijn het wel eens met de proclamatie maar niet over hoe met de arme mensen moet worden omgegaan. Informatie staat in de discussie tussen de mannen (r. 1150-1198), maar ook de eerdere discussie (r. 1006-1143) biedt achtergrondinformatie over hoe de mannen op de bepalingen in de proclamatie zullen reageren. Verdere informatie over de proclamatie op p. 55-56.

12 Immigratie/vluchtelingen

A Waarom kwamen er in de zeventiende eeuw zo veel mensen naar Amsterdam? Waar kwamen ze vandaan? Haal informatie uit de toelichting bij het derde bedrijf.

Antwoord is te vinden op p. 64-67. Amsterdam was een tolerante stad voor de religieuze vluchtelingen en een stad met werkgelegenheid en voorspoed voor de economische vluchtelingen. De handel bloeide en er lagen veel kansen om er werk te vinden en rijk te worden, al

was dit laatste slechts voor een kleine groep voorbestemd. Er waren gastarbeiders, dus tijdelijke migranten, die vooral in de haven en voor de VOC werkten. De religieuze vluchtelingen kwamen overwegend uit het zuiden (Vlamingen, Brabanders en Walen). Daar kwamen overigens ook economische vluchtelingen vandaan. Een deel van de immigranten kwam oorspronkelijk uit Spanje en Portugal (Sefardische joden), de gastarbeiders kwamen hoofdzakelijk uit het kustgebied van de Noordzee en Oostzee (Duitsland, Polen en Scandinavië), de seizoenarbeiders kwamen voornamelijk uit Duitsland.

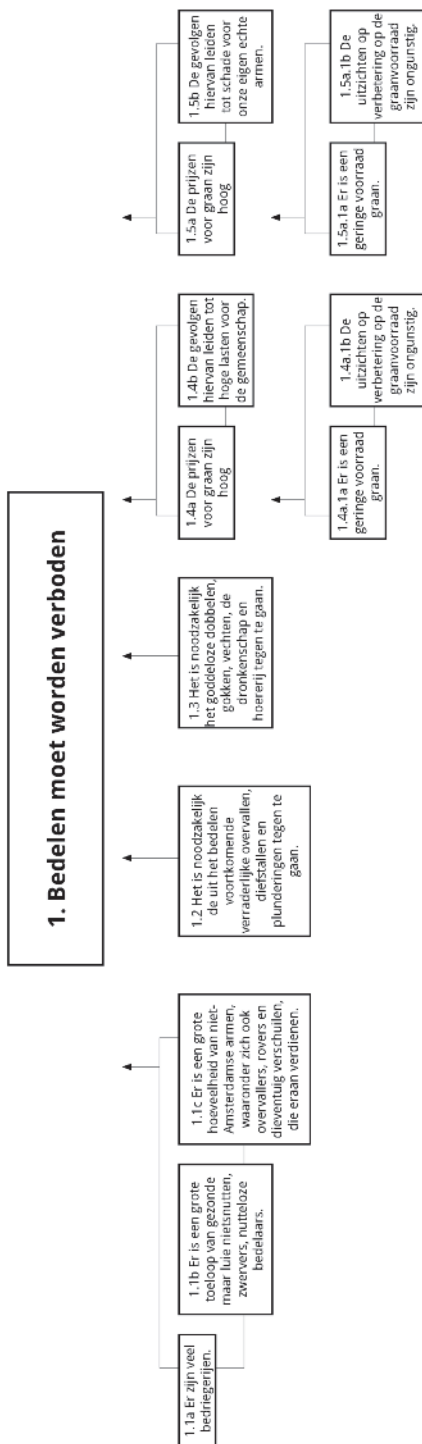
- B** De houding tegenover immigranten in de zeventiende eeuw kan het beste gekarakteriseerd worden door het begrip ‘selectieve tolerantie’ (p. 66). Leg uit wat dat betekent en geef twee duidelijke voorbeelden. Baseer je op de toelichting bij het derde bedrijf. Vind je dat de Nederlandse samenleving op dit moment nog steeds ‘selectief tolerant’ is ten aanzien van vluchtelingen en immigranten? Verklaar je antwoord.

Selectieve tolerantie wil zeggen dat men tolerant was tegenover een selectie (deel) van de immigranten, dus dat men zich verdraagzaam opstelde ten aanzien van bepaalde immigranten, namelijk immigranten die de stad voordeel opleverden. Als de immigranten rijk waren en/of werk hadden en geen aanspraak maakten op sociale voorzieningen, waren ze welkom. Amsterdam was tolerant ten aanzien van de rijke Vlamingen en de rijke Sefardische Joden (hoewel hun beroepsveld beperkt was). Tegenover een ander deel van de migranten stelden de stad zich niet tolerant op. De zwervers, werklozen, bedelaars en anderen die misbruik van de armenzorg maakten, werden gezien als profiteurs (zie de proclamatie) en moesten de stad verlaten. De gastarbeiders (uit Scandinavië en Duitsland) waren overwegend arm (lage lonen), maar vormden geen bedreiging omdat ze meestal werk hadden en weer terugkeerden naar hun geboortegrond.

De huidige situatie lijkt op die in de zeventiende eeuw: de Nederlandse samenleving heeft in het algemeen moeite met arme immigranten, met name vluchtelingen, die een beroep doen op financiële ondersteuning en woonruimte. Vluchtelingen uit oorlogsgebieden krijgen meestal gemakkelijker een verblijfsvergunning. Sommige Nederlanders zien vluchtelingen vooral als concurrenten (huisvesting, arbeid). Met rijke immigranten of geschoolde nieuwkomers die werk hebben, heeft men doorgaans minder moeite. Voor beide groepen geldt dat integratie een belangrijke voorwaarde is om breder geaccepteerd te worden, ook vandaag de dag. Indien immigranten zich aanpassen aan de Nederlandse samenleving, worden ze doorgaans sneller geaccepteerd. Maar wat de Nederlandse samenleving precies inhoudt, is nogal vaag. Door de immigratie verandert die samenleving ook.

- G** Debatstelling: Het huidige debat over immigratie wordt veel genuanceerder gevoerd dan dat in de Spaanse Brabander.
Vereist eigen invulling door de leerlingen.

- G** Voor het verbod op het rondtrekken van bedelaars en andere nietsnutten worden in de **proclamatie** verschillende redenen gegeven. Verzamel eerst al die argumenten en breng ze onder in een argumentatieschema vanuit de stelling: ‘Bedelen moet verboden worden.’

Het schema moet als volgt gelezen worden:

1. Bedelen moet worden verboden
 - 1.1 a Er zijn veel bedriegerijen
 - 1.1 b Er is een grote toeloop van gezonde maar luie nietsnutten, zwervers, nutteloze bedelaars
 - 1.1 c Er is een grote hoeveelheid van niet-Amsterdamse armen, onder wie zich ook overvallers, rovers en dieventuig verschuilen, die eraan verdienen
 - 1.2 Het is noodzakelijk de uit het bedelen voortvloeiende verraderlijke overvallen, diefstallen en plunderingen tegen te gaan
 - 1.3 Het is noodzakelijk het goddeloze dobbelen, gokken, vechten, de dronkenschap en hoerij tegen te gaan
 - 1.4 a De prijzen voor graan zijn hoog
 - 1.4 a.1 a Er is een geringe voorraad graan
 - 1.4 a.1 b De uitzichten op verbetering op de graanvoorraad zijn ongunstig
 - 1.4 b De gevolgen hiervan leiden tot hoge lasten voor de gemeenschap
 - 1.5 a De prijzen voor graan zijn hoog
 - 1.5 a.1 a Er is een geringe voorraad graan
 - 1.5 a.1 b De uitzichten op verbetering op de graanvoorraad zijn ongunstig
 - 1.5 b De gevolgen hiervan leiden tot schade voor onze eigen echte armen

Uitleg bij het schema:

In deze reconstructie zijn onnodige zaken voor de reconstructie weggelaten en op een standaard manier geherformuleerd. Er is hier in hoofdlijnen gekozen voor meervoudige argumentatie in plaats van nevenschikkende. In principe zijn het criteria die alleen bij elkaar tot de conclusie leiden: 'Bedelen moet worden verboden' ('Het is met al deze zaken bij elkaar zo erg geworden dat we het wel moeten verbieden').

Bij 1.1 is gekozen voor nevenschikkende argumentatie omdat de schrijver de bedoe-

ling heeft dat deze feiten bij elkaar genomen worden als onwenselijke feiten die uit het bedelen voortkomen.

Bij 1.2 en 1.3 is voor meervoudige argumentatie gekozen, omdat het bij 1.2 om onwettig gedrag gaat en bij 1.3 om onwenselijk gedrag.

Bij 1.4 en 1.5 is opnieuw voor meervoudige argumentatie gekozen omdat schade aan de armen losstaat van schade voor de gemeenschap, waarbij de combinatie van 1.4ab en 1.5ab een noodzakelijke combinatie is om het standpunt te verdedigen.

13 Godsdienstkwesaties

- A** Beschrijf de discussie over de goddelijke voorbeschikking in je eigen woorden (maximaal 80 woorden). Welke twee standpunten werden er ingenomen? Haal de informatie uit de toelichting ‘Scheuring in de kerk’.

Antwoord te vinden op p. 53. Goddelijke voorbeschikking is de uitverkiezing van de mens door God. De contraremonstranten meenden dat al vanaf het begin vaststond dat iemand in de hemel of de hel kwam. De mens kon volgens die opvatting geen invloed uitoefenen op zijn of haar eeuwige bestemming. De remonstranten vonden echter dat de mens in zijn leven door goed of slecht gedrag invloed op deze beschikking kon uitoefenen. Als je je tijdens je leven heel deugdzzaam gedroeg, zou je nog in de hemel kunnen komen.

- B** Andries wijt de crisis en armoede aan ‘scheuring in de kerk’, een weinig specifieke aanduiding (r. 1009). Welke twee religieuze twisten kunnen de toeschouwers in deze ‘scheuring in de kerk’ herkend hebben? Waarom heeft Bredero de omschrijving van deze ruzie vaag gehouden? Haal info uit de toelichting ‘Scheuring in de kerk’.

*De strijd tussen de contraremonstranten en de remonstranten barstte los op het moment dat Bredero de Spaanse Brabander schreef. Het stuk speelt echter zo’n veertig jaar eerder toen deze strijd nog niet woedde. Als Andries toch de actuele twist onder de (contra)remonstranten bedoelt, is er sprake van een **anachronisme**: een element in de tekst dat niet aansluit bij de tijd. Maar misschien bedoelt Andries een andere twist, namelijk de onenigheid tussen de katholieken en protestanten. Een literair auteur had vrijheid om de werkelijkheid naar zijn hand te zetten en te vervormen. Door de omschrijving vaag te houden liet Bredero zijn publiek nadenken over het heden terwijl niemand hem ervan zou kunnen betichten dat hij zich over actuele politiek uitliet.*

*Toelichting: De godsdiensttwist tussen katholieken en protestanten raakte tijdens de **Tachtigjarige Oorlog** ook aan de vrijheidsstrijd. Dat was rond 1570 de strijd tussen de Spaanse koning Philips II en de wettige stadhouder van de Nederlanden en de Nederlandse gewesten: Willem van Oranje. Philips II was zelf rooms-katholiek en beschouwde mensen met een ander geloof als ‘kettens’ die hij wilde uitroeien. De **hertog van Alva** was zijn landvoogd en bestuurde met harde hand (zie p. 18). De Nederlandse gewesten waren voor het behoud van geloofsvrijheid.*

Het vierde bedrijf

14 Geld en werk

- A** 'k Zou allang dood zijn geweest had 'k niet een plan bedacht' (r. 1485). Waarom moest Beatrijs een plan bedenken en waaruit bestaat dat plan?
Beatrijs is al wat ouder (lees: niet meer in trek bij de mannen) en ze moest een plan (r. 1485) bedenken om te overleven zonder hulp van buiten (r. 1478-1479). Ze heeft geen spullen meer en haar kleren zijn versleten (r. 1484-1485). De oplossing bestaat uit het verhuren van meisjes als huishoudelijke hulp (r. 1520), maar ze leidt ook een huwelijksbureau annex escortservice. Zo verdient ze haar geld (r. 1524-1525).
- B** Beschrijf hoe Jerolimo, Robbeknol, Beatrijs en Gerard geld verdienen of met geld omgaan. Richt je op de tekst van het vierde bedrijf. Wie van hen is in financieel opzicht het buitenbeentje? Motiveer je antwoord.
- *Jerolimo heeft het niet over geld, maar uit alles blijkt dat hij honger heeft ('misère', r. 1558). Hij is zogenaamd bezig met zijn boekhouding (r. 1851-1855), als dekmantel van zijn faillissement. De Amsterdammers mogen zijn bedrog nog niet doorzien.*
 - *Robbeknol: is gewend zuinig te leven en gaat afdingen op de boodschappen (r. 1545). Hij vindt alles duur (r. 1546).*
 - *Beatrijs: krijgt van niemand geld, moet werken (r. 1479), heeft spullen verkocht (om aan eten te komen) (r. 1484), verdient aan haar relatiebureau (r. 1525).*
 - *Gerard: heeft veel bezittingen (r. 1710, 1714) maar is gierig/zuinig, verkoopt zijn haar en urine (r. 1673; 1700-1702). Hij wil hoe dan ook verdienen, ook als dat ten koste van zijn goede naam gaat (r. 1697), spaart voor zijn nageslacht (r. 1715), en zit achter zijn inkomsten aan (r. 1717-1718; 1800-1809).*
 - *Gerard is het buitenbeentje. Hij is de enige met veel geld in bezittingen van huizen en grond, maar door zijn gierigheid lijkt hij even arm als de overige personages. Hij spaart voor zijn nageslacht, voor zijn goede naam als hij is overleden (r. 1710-1715).*
- C** Je bent journalist en schrijft voor de stadskrant. Beatrijs heeft je gevraagd een interview met haar af te nemen waarin haar 'huwelijksbureau' wordt aangeprezen. Ze wil in het interview wel iets vertellen over haar escortservice, maar zonder dat haar reputatie hier schade van ondervindt. Ze blijft er dus wat vaag over. Schrijf een interview van maximaal 250 woorden voor de krant waarin Beatrijs haar bureau aanbeveelt. Ze vertelt ook iets over haar verleden, haar andere werkzaamheden, en over waar je haar kunt vinden in de stad. Je baseert je op de tekst van het eerste toneel van het vierde bedrijf, maar bent vrij om zelf informatie aan te vullen.
Verlangt een eigen invulling van de leerlingen. Uit een goed interview blijkt dat Beatrijs meer levert dan alleen potentiële huwelijkskandidaten. Ze mag niet expliciet over haar escortservice vertellen, maar voor de goede verstaander moet dit wel duidelijk zijn (bijv. vrijgezellen en weduwnaars die niet willen trouwen maar een tijdelijk contact zoeken, zijn ook

welkom). Over haar verleden valt veel af te leiden uit de tekst (r. 1480-1490 en 1499-1502). Ook het verhuren van meisjes als huishoudelijke hulp moet vermeld worden. De locatie van Beatrijs' bureautje is niet uit de tekst op te maken, maar dit moet ergens in het oude centrum van Amsterdam te vinden zijn.

15 De Nederduitse Academie

- A** Leg uit wat het toneelstuk *Spaanse Brabander* te maken heeft met de **Nederduitse Academie**. Wat is het verschil tussen de Nederduitse Academie en **De Eglentier**? Haal de informatie uit de toelichting bij het vierde bedrijf.

Antwoord te vinden op p. 75-76. De Nederduitse Academie was een grote toneelzaal, aan de Keizersgracht, geopend in 1617. Hier ging de Spaanse Brabander in première.

Het verschil met de rederijerskamer De Eglentier is, dat op de Nederduitse Academie naast toneel ook onderwijs werd gegeven in vakken als wiskunde, geschiedenis en filosofie. Er was een speciale toneelzaal gebouwd, terwijl de rederijerskamer het met een veel kleinere ruimte moest doen, namelijk de zolderverdieping van de vleeshal aan de Nes.

Toelichting: tussen 1610 en 1617 werden toneelstukken, en ook de eerdere stukken van Bredero, op de rederijerskamer De Eglentier opgevoerd. Ze waren in die periode toegankelijk voor het publiek. Voor 1610 was de rederijerskamer besloten, alleen toegankelijk voor (mannelijke) leden. De stukken van Bredero zijn van na 1610, dus belangstellenden konden ze altijd zien spelen op de rederijerskamer. Ze trokken in de periode 1611-1617 veel publiek, wat mede de bouw van de Nederduitse Academie heeft gestimuleerd.

- B** Bedenk op basis van de toelichting 'Toneelopvoeringen in Amsterdam' waarom de sluiting van de Nederduitse Academie in 1622 nadelig was voor de stad Amsterdam? Noem twee punten.

1 Er werden na de sluiting in 1622 minder openbare toneelvoorstellingen aangeboden en de stadsbewoners konden ook geen onderwijs meer volgen op de Academie. Deze voorziening, die de stad zijn burgers had geboden, verviel dus in 1622.

2 Uit de winst van opvoeringen op de Nederduitse Academie werden liefdadigheidsinstellingen betaald, zoals het bejaardenhuis en het weeshuis. Na de sluiting van de Academie liep de stad de inkomsten uit (succesvolle) toneelvoorstellingen mis.

Toelichting: ter vergelijking kan op de huidige situatie worden gewezen. Tegenwoordig geven stedelijke instanties en de overheid meestal subsidie aan toneel, zodat bezuinigingen (bij de lokale politiek, of bij de overheid) onmiddellijke gevolgen hebben voor theatermakers. Bejaardenzorg krijgt in onze tijd financiële ondersteuning van de overheid. Bejaardenhuizen zijn in toenemende mate verpleeghuizen, voor demente bejaarden. Weeshuizen hebben hun functie verloren, en ze bestaan niet of nauwelijks meer. Er zijn namelijk steeds minder wezen. Wel zijn er veel adoptiegezinnen en (tijdelijke) pleeggezinnen, als ouders niet voor hun kinderen kunnen zorgen.

- C** Schrijf een advertentie voor het stadsblad van maximaal 200 woorden waarin je de opening van de Nederduitse Academie aankondigt. De tekst is wervend, want hoe meer mensen komen, hoe groter de inkomsten. Vermeld dat de *Spaanse Brabander* binnenkort wordt opgevoerd en maak het publiek alvast enthousiast voor het stuk door in een of twee zinnen iets over de inhoud te vertellen, zonder de afloop te verklappen. Maak in je advertentie ook reclame voor de andere activiteiten in het gebouw. Waar kunnen de bewoners het gebouw vinden? Bedenk zelf een logo voor de Nederduitse Academie.

Naast een beschrijving van de nieuwe locatie (Keizersgracht) en de openingsdatum (24 sept. 1617) moet de advertentie een enthousiaste aankondiging doen van de Spaanse Brabander (van de succesvolle auteur Bredero). De afloop van het toneelstuk – het verdwijnen van Jerolimo – mag hier niet onthuld worden. De advertentie vermeldt dat er in de Academie ook onderwijs in de volkstaal wordt gegeven: een kort overzicht met de verschillende vakken, er is veel keuze, het is uniek onderwijs voor iedereen. Andere wervende onderdelen kunnen worden toegevoegd, bijvoorbeeld het prachtige nieuwe gebouw aan de (nieuwe) Keizersgracht, de grote toneelzaal (zeker in vergelijking met het veel kleinere zaaltje aan de Nes), en eventueel zelf bedachte aspecten. Een toepasselijk logo geeft de naam van de nieuwe instelling of alleen de letters N.A., en een aspect of symbool van de functie ervan (toneel, academie, onderwijs, Amsterdam).

16 Literaire middelen

- A** Waarom zijn spreuken in een zeventiende – eeuwse spreukenverzameling meestal op trefwoord geordend? Haal informatie hierover uit de toelichting bij het vierde bedrijf.

Antwoord te vinden op p. 70. De spreukenverzamelingen werden geraadpleegd door auteurs die voor een onderwerp dat ze bespraken een bijpassende spreuk zochten. Auteurs zochten dus per onderwerp. Ze vonden er per trefwoord (bijvoorbeeld ‘Gebet’) meerdere spreuken en konden er de spreuk uithalen die het beste paste bij hun tekst.

- B** De opmerking van Beatrijs over het aantal mannen dat ze in haar jeugd heeft versleten (r. 1486–1489), is een literaire stijlfiguur, namelijk een *hyperbool*. Zoek op internet na wat een hyperbool is en leg uit hoe Beatrijs er gebruik van maakt. Kun je nog andere hyperbolen in de tekst van het vierde bedrijf vinden?

Een hyperbool is een stijlfiguur van overdrijving. Beatrijs gebruikt de overdrijving om duidelijk te maken dat ze een gigantische hoeveelheid mannen heeft versleten. Ze heeft dus veel ervaring. In komisch toneel wordt veel overdrijving gebruikt. Het maakt de tekst smeuïger en zet de karakters duidelijker neer als gewone mensen die weinig nuanceren. Bovendien heeft de hyperbool vaak een komisch effect.

Een andere hyperbool in dit hoofdstuk is r. 1565 (‘wat ‘n berg eten die naar binnen slaat’). Ook r. 1714–1715 lijkt een hyperbool: Gerard zegt dat hij honderd huizen in de stad bezit en duizend hectare (= 10 km²) aan grond en bouwland. De ronde getallen zijn een aanwijzing voor overdrijving.

- C Bedenk regieaanwijzingen voor het vijfde toneel van het vierde bedrijf. Werk regel voor regel en let op woorden in de tekst die als signalen voor acties kunnen dienen. Welke emoties (verontwaardiging, woede, afkeer) blijken uit de woorden? Schrijf bij elke 'spreekbeurt' in je eigen woorden op wat de acteur doet terwijl hij spreekt. Wat doet Jerolimo voordat hij aan de deur komt? Volgt hij de discussie en reageert hij (bijvoorbeeld met gebaren of uitroepen) of is hij met andere dingen bezig? Denk bij alle personages ook aan stemvolume (hard, zacht, fluisteren), gebaren en andere bewegingen. Overleg eventueel met je docent drama.
Verlangt een eigen invulling van de leerlingen.

Het vijfde bedrijf

17 Motto

- A Leg uit wat het **motto** van het stuk betekent: 'Al zie je de mensen, je kent ze daarmee nog niet'. Waarom wijzen diverse personages in het vijfde bedrijf op het motto?

Antwoord te vinden op p. 88. Het motto betekent zoveel als 'schijn bedriegt'. Aan iemands uiterlijk kun je niet zien wat voor persoon hij of zij eigenlijk is. In het laatste bedrijf van de Spaanse Brabander blijkt dat veel personages door Jerolimo bedrogen zijn. Het motto is op een bord geschreven dat bij de opvoering naast het toneel stond. In de gedrukte uitgave staat het motto (vaak) op de titelpagina (zie p. 88) De personages wijzen in dit bedrijf op het motto omdat in het vijfde bedrijf blijkt dat veel Amsterdammers bedrogen zijn door Jerolimo. Ze hebben hem wel gezien, maar kenden z'n ware aard (als bedrieger) niet. Gerard wijst op het motto in r. 2223. De schout had in r. 2156-2157 al gezegd dat er veel doortrapte schurken in Amsterdam waren die in hun hart anders waren dan dat ze van buiten leken. Els verzucht dat de mens vaak 'door schone schijn' wordt bedrogen (r. 2224). Natuurlijk wisten de toeschouwers al veel eerder dat bedrog en wantrouwen een belangrijke rol spelen in het stuk. Nu, aan het eind van het toneelstuk, blijkt dat iedereen bedrogen is.

In de manier waarop de bedrogenen reageren en hun woede op elkaar afreageren, ziet het publiek een mooie illustratie van het motto. Het motto slaat dus niet alleen op Jerolimo maar ook op andere personages die opeens niet willen betalen of een ander voor de onkosten willen laten opdraaien. Niemand vertrouwt een ander.

- B Is het **motto** nog actueel? Zoek op nieuwssites en in lokale kranten of landelijke dagbladen naar drie voorbeelden van oplichtingpraktijken die vergelijkbaar zijn met het bedrog van Jerolimo. Hoe zijn de mensen opgelicht? En hoe was de afloop van deze gebeurtenissen?

In lokale kranten en nieuwssites moeten gemakkelijk voorbeelden te vinden zijn, bijvoorbeeld oudere mensen die worden opgelicht. Het moet in dit geval gaan om één enkele oplichter (dus niet tweetalen of groepjes) die netjes of betrouwbaar zijn gekleed, bijvoorbeeld als agent, reparateur, of meteropnemer. Ze beloven iets (bijv. een reparatie), vragen de weg of willen iets lenen (glaasje water, suiker, fietspomp) en slaan hierna toe. En plotseling zijn ze

weer verdwenen. De afloop kan variëren van het oppakken van de dader door de politie tot alleen de beschikking hebben over een vaag signalement.

- C** Schrijf voor de website van je school een recensie van het toneelstuk van maximaal 250 woorden. Kies zelf of je het stuk gezien of gelezen hebt. Begin met het **motto** van het stuk. Leg uit wat het betekent en wat het met het toneelstuk te maken heeft. Hoe worden de mensen bedrogen en in welke situaties? Als je (nog) niet het hele stuk hebt gelezen, beperk je je tot de gelezen delen. Je mag de teksten van alle personages gebruiken. Maak de andere leerlingen van je school nieuwsgierig naar het stuk door een aantrekkelijke tekst te schrijven met goedlopende zinnen.

Verlangt een eigen invulling van de leerlingen, afhankelijk van of ze het stuk gezien of gelezen hebben, en welke delen ze dan hebben gelezen. Het motto 'Al zie je de mensen, je kent ze daarmee nog niet' betekent dat je iemands karakter niet aan zijn uiterlijk kunt aflezen. Dit is de rode draad van het toneelstuk. Jerolimo met zijn sierlijke kleding en vlotte babbel heeft allerlei mensen bedrogen en bedriegt ze nog. Maar in het vijfde bedrijf is hij verdwenen, terwijl het bedrog en het wantrouwen voortwoekeren.

Toelichting: bedrog en wantrouwen staan ook in het vijfde bedrijf centraal. Het begint al in het tweede toneel met Gerard en Beatrijs, die zich erover beklagen dat de mensen, vooral de Brabanders, niet te vertrouwen zijn. Robbeknol vertelt dat zijn meester vertrokken is maar weet niet waarheen. Hij moet de klappen voor Jerolimo's wangedrag opvangen (r. 1930-1934). Dat Gerard in het derde toneel aan de notaris vraagt om een inventaris van de inboedel te maken, is ook een blijk van wantrouwen: alles moet vastgelegd worden. In het vijfde toneel raken de schuldeisers van Jerolimo met elkaar in gesprek. De spullen die aan Jerolimo zijn uitgeleend, worden hier een voor een genoemd. De toeschouwers weten al dat die spullen er niet meer zijn. Als de personages dat ook doorkrijgen, in het zesde toneel, ontstaat er ruzie (r. 2077-2094), vanuit een diepgeworteld wantrouwen. Gerard die de deur niet meteen open kan maken, krijgt de volle laag (r. 2095 vlgg.). Het huis blijkt leeggehaald, en daarvan krijgt Robbeknol de schuld. Hij zal de spullen wel achterovergedrukt hebben (r. 2116-2124). In het slottoneel proberen de schout en de notaris geld los te peuteren bij Beatrijs en Gerard, geld voor zogenaamd bewezen diensten, maar ze krijgen niets (r. 2176-2211). De schout wil ook nog genoeg nemen met betaling 'in natura' (r. 2213-2218). Beatrijs trapt er niet in en allen druipen af. Els en Jut vinden het een schande dat juist arme mensen zijn opgelicht (r. 2225-2227).

18 Bedrog

- A** Bredero zegt in de inleiding van de Spaanse Brabander dat hij het stuk in een andere tijd heeft laten spelen. Wat is volgens hem de reden hiervoor geweest? Haal de informatie uit de toelichting bij het vijfde bedrijf.

Antwoord te vinden op p. 87. De auteur is bang dat iemand zich persoonlijk aangesproken voelt of zich herkent in een van de personages. Hij zegt dat hij met de personages geen tegenwoordig levende mensen bedoelt. De suggestie is dat Bredero de stevige kritiek wil ontlopen

van mensen uit zijn omgeving die menen dat ze in het stuk belachelijk worden gemaakt.

- B** Wat betekent het begrip **zelfbedrog**? Leg uit wat de toeschouwers van het toneelstuk kunnen leren van het gedrag van de personages die in Jerolimo's val zijn getrapt. Haal de informatie uit de toelichting bij het vijfde bedrijf. *Uitleg is te vinden in de context 'Wie gauw gelooft, is gauw bedrogen', op p. 89. Bij zelfbedrog bedrieg je jezelf, je houdt jezelf voor de gek door anderen iets te verwijten waaraan jezelf lijdt. De personages verwijten elkaar hun eigen tekortkomingen. De toeschouwers en lezers leren van het gedrag van de personages wat er kan gebeuren als je jezelf laat meeslepen door een foute emotie als hebzucht. Je kunt dan niet meer goed nadenken en neemt verkeerde beslissingen (zoals spullen lenen aan iemand die er slijk uitziet, maar eigenlijk straatarm is). Zelfbedrog leidt tot complete chaos, en zo eindigt het toneelstuk ook.*

Toelichting: de personages hebben uit hebzucht aan Jerolimo spullen geleend zonder na te denken over wie hij eigenlijk is. Ze zijn gemakkelijk misleid door zijn uiterlijk en fraaie praatjes (voordat het stuk is begonnen). Ze verwijten in het toneelstuk anderen dat die geldzuchtig zijn en alles voor zichzelf houden. Zo wentelen ze de woede om het bedrog op elkaar af, eerst op Gerard (die de deur niet open krijgt, r. 2073 vlgg.), dan op Robbeknol (van wie ze vermoeden dat hij de spullen achterhoudt, r. 2112 vlgg.). In hun geldzucht vragen de schout en de notaris Beatrijs en Gerard om voor hun diensten te betalen (r. 2176-2178).

19 De afloop van het toneelstuk

- A** Leg uit wat het begrip **vierde wand** inhoudt. Zoek in de toelichting bij het vijfde bedrijf op wat de functie is van het doorbreken van de vierde wand aan het eind van de *Spaanse Brabander*. Geef twee citaten uit de tekst om je antwoord te verduidelijken.

Antwoord te vinden in de toelichting 'Stevig applaus gevraagd', op p. 87. De vierde wand is de 'toneelwand' aan de zijde van het publiek. De acteurs gedragen zich alsof er geen publiek aanwezig is en dus zou je inderdaad van een 'wand' kunnen spreken. De functie van het doorbreken van de vierde wand aan het eind van het toneelstuk is het geven van een duidelijk teken aan het publiek dat het toneelstuk (bijna) is afgelopen. De toeschouwers worden rechtstreeks aangesproken en uitgenodigd om te klappen.

Citaten: aan het eind van de Spaanse Brabander doorbreken de personages Els, Jut en Robbeknol de vierde wand door zich rechtstreeks tot het publiek te richten en de voorstelling te commentariëren. Jut roept in de slotregels (r. 2228-2231) het publiek op om te reageren als het stuk 'veranderd' moet worden, Robbeknol spoort het publiek aan te applaudisseren (r. 2232-2235).

- B** Bredero zet niet alleen een datum en zijn naam onder het toneelstuk maar ook zijn zinspreuk ‘t Kan verkeren’. Zoek via internet op wat een zinspreuk is en wat ‘t Kan verkeren’ betekent. Houdt de zinspreuk naar jouw mening verband met de afloop van het stuk? Gebruik de inhoud van het vijfde bedrijf om je antwoord toe te lichten.

Een zinspreuk is een lijfspreuk, een kenspreuk, devies, motto, een korte spreuk waarmee iemand een levensprincipe tot uiting wil brengen. ‘Het kan verkeren’ betekent: het leven kan wisselvallig verlopen, het kan alle kanten opgaan in het leven, zo gaat het goed, dan weer slecht: iets kan altijd omslaan in zijn tegendeel. Het is een relativerend commentaar als iets volkomen anders loopt dan men zou verwachten.

Bredero’s zinspreuk is goed met de afloop van het stuk in verband te brengen. De personages verwachten en hopen immers nog heel lang dat Jerolimo hem of haar zal betalen voor de geleende zaken of die zal terugbrengen. Maar dat blijkt uiteindelijk niet het geval. Het huis van Jerolimo is leeggehaald, op een bed na. Iedereen voelt zich bedrogen en heeft schade of mist goederen. De schuldeisers maken ruzie en vervloeken Jerolimo. Maar ze moeten erin berusten dat ze zijn opgelicht en dat de zaken er opeens heel anders voorstaan dan ze gedacht hadden.

Losse voorbeelden uit het vijfde bedrijf waarop deze zinspreuk van toepassing is, zijn vooral de uitspraken in de tekst waaruit berusting met de situatie blijkt. Je kunt er dan de spreuk ‘Het kan verkeren’ logisch achteraan plakken, bijvoorbeeld:

- r. 2087 En as ‘t nou pleite is, dan is dat ‘t werk van de duivel. (Joost)
- r. 2174-2175 Wat kennen we anders doen as bidden, Joost. Wie zich troost met de gedachte an erger leed, die voelt geen tegenslag. (Jasper)
- r. 2219 Nou, ‘k ga maar ‘s naar huis. ‘k Heb hier m’n lesje wel geleerd. (Beatrijs)

- C** Had het toneelstuk ook anders kunnen eindigen? Stel je voor dat het verhaal na r. 2227 nog doorloopt met een nieuwe scène en tot een nieuw slot leidt. Maak een schematische opzet en schrijf dan de vervolgsce ne van maximaal 100 regels. Zorg voor een duidelijke afsluiting.

Vereist eigen invulling door de leerlingen. De eindsc ne moet op een logische manier uit het voorgaande volgen. Als Jerolimo als personage wordt opgevoerd, moet duidelijk worden waarom hij de stad niet heeft verlaten. Een duidelijke afsluiting kan op de manier waarop het in r. 2228-2235 gebeurt, maar ook anders, bijvoorbeeld met een wijze les of met een duidelijk statement over het gevaar van bedrog en wantrouwen.

Overkoepelende vragen (alle bedrijven)

20 Jerolimo en Robbeknol

- A** Vergelijk de afbeelding van de Spanjaard uit het boek van Heyns op p. 12 met de manier waarop Jerolimo is gekleed op de afbeelding van Buytewech in de cirkel met nummer 5, op p. 63. Welke van deze afbeeldingen komt het meeste overeen met de figuur van Jerolimo zoals die in het stuk wordt beschreven? Maak gebruik van de tekst in het eerste en tweede bedrijf en motiveer je antwoord.

Afbeeldingen: links: 'Spanjaard op de oude wijze', Zacharias Heyns, Dracht-Toneel, 1601; rechts: scène uit de Spaanse Brabander, Willem Pietersz. Buyteweck, detail van de titelpagina van Bredero's Alle de Spelen, 1622.

Jerolimo heeft ondermouwen (r. 28), kwasten aan zijn benen (r. 58), een mantel en een wambuis (r. 489), een kanten kraag (r. 493, 512), een hoed met rode pluim (r. 494), krullende blond/grijze haren (r. 506-508), een hoed met veertjes (r. 510), een degen dat door de schede heen steekt (r. 524). De afbeelding van de titelpagina uit 1622 correspondeert het meest, want daar zie je de kanten kraag, een hoed met een veer, een degen en kwasten aan de benen van Jerolimo.

- B** Nadat Robbeknol in dienst is getreden bij Jerolimo, heeft hij nog steeds vaak honger. Noem twee redenen waarom hij zijn meester toch trouw blijft, tot aan het eind toe. Gebruik de tekst van de eerste vier bedrijven en informatie uit de context 'Sociale spanningen in de stad' van het derde bedrijf.

De eerste reden is sympathie voor zijn meester (r. 972-977), want Jerolimo is zelf arm en kan dus niets geven aan Robbeknol. Medelijden blijkt ook uit r. 543-545, 686, 917, 923, 985, en 834 (invoeling). Invoeling is er ook als Robbeknol na de proclamatie nadenkt over de gevolgen ervan voor zijn meester (p. 58, regieaanwijzing na r. 1198). Robbeknol blijft zijn meester trouw tot aan diens vertrek. Voordat Jerolimo er vandoor gaat, ontslaat hij zijn knechtje (r. 1876). Die trouw gaat zelfs zo ver dat Robbeknol zijn meester met leugens verdedigt tegen de Amsterdamse schuldeisers: Jerolimo zou druk in zijn pakhuis bezig zijn om zijn koren te wegen, tussen al zijn werknemers (r. 1829 -1832).

De tweede reden is dat Jerolimo voor onderdak zorgt in het huurhuis (r. 486 vlgg.). Leerlingen kunnen als derde reden nog toevoegen dat Jerolimo en Robbeknol hun armoede en honger samen delen en soms samen eten (r. 890 vlgg., r. 1397 vlgg.: Jerolimo geeft Robbeknol wat geld om eten te kopen).

- G** ‘De manier waarop Jerolimo met Franse leenwoorden indruk probeert te maken op zijn omgeving is vergelijkbaar met hoe mensen tegenwoordig Engelse (leen)woorden gebruiken’. Ben je het eens of oneens met de deze stelling? Waarom?
Vereist eigen invulling door de leerlingen. Er zijn voor beide standpunten argumenten te bedenken.

21 Stereotypen

- A** Toon aan dat Gierige Gerard consequent als het type van de gierige, inhalige oude man is uitgebeeld. Haal je bewijsmateriaal uit het vierde en vijfde bedrijf. *Bedrijf 4. In r. 1672 vlgg. zijn voorbeelden te vinden van zijn gierige gedrag: afgeknipte haren verkoopt hij (r. 1672-1673), hij spaart zijn eigen urine op om te verkopen (r. 1698-1700), hij wil liever honger lijden dan geld uitgeven ondanks dat hij veel grond en huizen bezit (r. 1710-1711, 1714-1715), omdat hij na zijn dood iets te erven wil overhouden (r. 1713, 1715). Gerard zit bovenop zijn inkomsten: hij gaat de huur innen (r. 1800-1803). Bedrijf 5. In de regels 1901 vlgg. blijkt dat Gerard weinig vertrouwen heeft in de Brabanders omdat die niet goed betalen (r. 1901-1905). Gerard vraagt de notaris dringend om de inboedel te beschrijven (r. 1937-1939, 1963), hij wil zich de eigendommen van Jerolimo toe-eigenen omdat het huis op zijn grond staat (r. 2094). Gerard dringt aan bij de notaris (r. 2132-2134), hij wil de notaris en de schout niet betalen omdat ze niets hebben gedaan (r. 2183). Gerard wil snel naar zijn eigen huis terug, omdat het al zo lang heeft leeggestaan (de suggestie is dat dat zonde is) (r. 2221).*
- G** De namen van personages in het komische toneel van de zeventiende eeuw zeggen vaak iets over hun karakter of hoedanigheid. Ze ondersteunen zo de **stereotypen**. Dat geldt ook voor Trijn Snaps, Els Kals en Otje Dikmuil. Welke kenmerkende eigenschap is onderdeel van hun naam? Gebruik hiervoor een historisch woordenboek op internet: <http://gtb.inl.nl>. Zijn er nog andere ‘sprekende namen’ in het stuk?
- *Trijn Snaps: snappen = praten, babbalen, kletsen, dus roddelaarster;*
 - *Els Kals: kallen = praten, kletsen, wartaal uitslaan;*
 - *Otje Dikmuil: grote mond (letterlijk en/of figuurlijk), opschepper, weetal, of veeldrinker/dronkenlap;*
- Andere sprekende namen:*
- *Jerolimo = Spaansklinkende naam;*
 - *Robbeknol betekent volgens het WNT zoveel als ‘konijnhol’ en staat dus voor een klein dik kereltje, maar zo dik zal de hongerige jongen niet zijn;*
 - *Gierige Gerard (spreekt vanzelf, allitererend);*
 - *Mopsus de Ballenmaker (r. 1673). Volgens het WNT is de naam Mopsus verwant met mops (lemma: mops), een synoniem van het Duitse woord mop, dat betekent: 1. een blok van een mens, een lomperd, een sukkel, 2. een kleine dog (hond) met een zeer stompe snuit.*

22 Het toneelstuk: de vorm

- A** Leg uit wat het begrip **monoloog** betekent. Geef drie voorbeelden van een monoloog in het eerste en tweede bedrijf en zet er de regelnummers bij. Beschrijf kort welke informatie het publiek krijgt via de monoloog.
- Er zijn meerdere antwoorden mogelijk. De monologen in het eerste bedrijf: r. 1-46 (Jerolimo), r. 47-57 (Robbeknol); in het tweede bedrijf: r. 535-551 (Robbeknol), r. 667-673 (Robbeknol), r. 826-838 (Robbeknol), r. 840-869 (Jerolimo), r. 870-879 (Robbeknol).*
- Eerste bedrijf: de monologen van Jerolimo karakteriseren hem als opschepper, ze leggen de situatie uit, zijn vlucht naar Amsterdam en het bedriegen van de Amsterdammers (daarvan is het publiek dus al vanaf het begin van het stuk op de hoogte).*
- De monologen van Robbeknol geven zijn achtergrond weer (arm, zoekt werk).*
- Tweede bedrijf: Robbeknol levert commentaar op Jerolimo, geeft een beschrijving van wat hij gaat doen (haalt water), en legt de situatie uit: Jerolimo met twee hoeren en Robbeknols beslissing om uit bedelen te gaan.*
- Jerolimo benadrukt de botte Hollanders tegenover de welsprekende, sierlijke Brabanders (dat hij dat ook in een monoloog doet, betekent dat de grootspraak niet louter op Robbeknol is gericht; Jerolimo denkt er echt zo over). De monologen zetten dus gedachten en gevoelens uiteen en ze helpen de handeling, want de personages vertellen wat ze gaan doen.*
- A** Kun je de discussie over vreemdelingen, immigratie en integratie in het tweede en derde bedrijf als een **anachronisme** zien? Zoek informatie hierover in de toelichting bij het derde bedrijf en motiveer je antwoord.
- Antwoord is te vinden in de toelichting 'Actualiteit van lang geleden' op p. 57. Je zou hier van een anachronisme kunnen spreken, omdat er rond 1570 nauwelijks immigranten in Amsterdam waren (er was op dat moment dus ook nauwelijks discussie over vreemdelingen, en bedelarij was nog geen echt probleem). Maar in de tijd dat Bredero het toneelstuk schreef, waren er wel felle debatten over immigranten. Amsterdam was toen snel aan het uitbreiden en er kwamen veel vreemdelingen naar de stad om te werken in de havens en andere industrieën.*
- B** Het toneelstuk is in vijf delen (bedrijven) verdeeld. Maar gedurende hoeveel dagen speelt het verhaal zich af? Geef voor alle bedrijven aan op welke dag (1, 2, enz.) en op welk moment van de dag (ochtend, middag, avond) het speelt. Laat met duidelijke voorbeelden zien waarop je keuze is gebaseerd. Wat kun je concluderen over de verhouding tussen verteltijd en vertelde tijd?
- 1^e bedrijf. Welk dagdeel is onduidelijk, maar vermoedelijk de middag. Want Jerolimo wil nog ter kerke gaan om de mis bij te wonen en daarna eten kopen (r. 281-282).
 - 2^e bedrijf. Begin van een nieuwe dag (dag 2), ochtend, want Jerolimo wast en kleedt zich. Regel 612: het is ongeveer tien uur. In regel 883 is het al na vijf uur 's middags. Aan het eind van het 2^e bedrijf gaan Jerolimo en Robbeknol rusten (r. 950).
 - 3^e bedrijf. De volgende dag (dag 3), ochtend, zie r. 958.
 - 4^e bedrijf. De zelfde dag (dag 3). Mogelijk middag. Robbeknol heeft boodschappen gedaan en gaat met Jerolimo eten.

- *Het 5^e bedrijf. Later op de dag (dag 3), laat in de middag of de vroege avond. Jerolimo is 'vanmiddag naar Vianen vertrokken' (r. 1925-1926).*

NB r. 1405: *Jerolimo zegt tot zaterdag in zijn huis te blijven. Dit zegt niets, want Jerolimo verdwijnt hals-over-kop, dus dat is misschien eerder. We weten ook niet op welke dag van de week het verhaal begint.*

*De verteltijd van deze tekstuitgave is 1000 verzen (= ca. anderhalf uur bij een opvoering) of in geval van het complete toneelstuk (2235 verzen: ruim drie uur). De vertelde tijd is minimaal twee dagen (48 uur). De conclusie is dat er een duidelijke versnelling (sprongen) in de vertelde tijd zit. Eetmomenten markeren nieuwe dagdelen. De geschiedenis van Jerolimo en Robbeknol is steeds de leidraad voor het opschuiven van de tijd. De scènes van de overige personages (de **couleur locale**) dienen als opvulling en maskering van tijdsprongen.*

23 Het toneelstuk: de achtergrond

- A** Zoek op internet naar informatie over de Spaanse **schelmenroman** *Lazarillo de Tormes*. Wie is de auteur van de Spaanse tekst?

Het is onduidelijk wie de auteur van de Spaanse roman is. Hierover wordt een discussie gevoerd. Als een van de mogelijkheden wordt Diego Hurtado de Mendoza (1503-1575) aangewezen, maar op onduidelijke gronden. Omdat in de Nederlandse vertaling van de schelmenroman geen auteur wordt genoemd, zal Bredero ook niet hebben geweten wie de schrijver van de roman is geweest.

- G** In de inleiding van de *Spaanse Brabander* verklaart Bredero dat hij het verhaal in een andere tijd heeft laten spelen 'zodat men het minder gemakkelijk op de tegenwoordig levende mensen zal betrekken' (p. 87). Overleg in een groepje welke personen, situaties of gebeurtenissen uit het stuk als pijnlijk of aanstootgevend konden worden ervaren door de toeschouwers in het Amsterdam van 1617. Noem minimaal drie punten. Denk hierbij vooral aan scènes die in religieus of moreel opzicht gevoelig lagen.

De volgende punten kunnen worden genoemd:

- *de religieuze twisten: remonstranten tegenover contraremonstranten, eventueel: katholieken tegenover protestanten. De kwestie remonstrants-contraremonstrants lag in het Amsterdam van 1617 bijzonder gevoelig (zie p. 53).*
- *morele zaken, zoals de verbeelding van prostitutie (An en Trijn in het tweede bedrijf). Want misschien waren er wel een An en Trijn in 1617 in de prostitutie werkzaam.*
- *het gedrag van Jerolimo. Dit zou bij de Amsterdamse Vlamingen (er waren er heel veel in Amsterdam, p. 64) gevoelig kunnen liggen.*
- *de kwestie rond de immigranten die over één kam worden geschoren. Immigrantengeneratie immigranten zouden de discussie uit het derde bedrijf (vooral de visie van Jan Knol) onaangenaam kunnen vinden.*
- *de verbeelding van de grote bekrompenheid van de Amsterdamse burgers in het vierde en vijfde bedrijf. Hier konden Amsterdammers aanstoot aan nemen. Ze worden door Bredero als naïef en bekrompen neergezet, mensen die zich gemakkelijk laten beetnemen en hun eigen belang nastreven.*

- *persoonlijke aanvallen. Bijvoorbeeld: bestond er een bakkerswinkel in de Vogeldwarsstraat die het met de hygiëne niet zo nauw nam (r. 1435-1436)? Was er iemand in 1617 die Gerard heette en nogal krenterig was (r. 1672-1715)? De aanvechtbare moraal van de schout (r. 2212, met de reactie hierop van Beatrijs). Er was in 1617 natuurlijk ook nog een schout (in het stuk krijgt de schout niet een specifieke naam).*
- *andere punten die worden genoemd moeten apart worden beoordeeld.*

24 Personages

- A** Veel personages in de *Spaanse Brabander* zijn gebiologeerd door geld: het onderwerp zit constant in hun hoofd. Dat geldt ook voor An, Trijn, Beatrijs en Gierige Gerard. Laat aan de hand van citaten uit het tweede en vierde bedrijf zien hoe het gedrag van deze personages door de jacht op geld wordt bepaald.

Tweede bedrijf: An en Trijn spreken met elkaar over hun inkomsten en uitgaven (r. 574-582), An roert nog een betalingskwesitie aan (r. 606). In de discussie met Jerolimo die hierop volgt komt geld nog niet aan de orde, maar als Jerolimo handtastelijk wordt (r. 685), willen de vrouwen zekerheid of Jerolimo hen kan betalen (r. 689-690). Ook in het verhaal van Trijn moest geld haar redden toen al haar spullen gestolen waren. Door de eerste betaalde 'opdracht' kwam Trijn in het vak (r. 814-819).

Vierde bedrijf: de openingsmonoloog van Beatrijs draait om haar inkomen, haar bezigheden om geld te verdienen (r. 1478-1528). Bij Gerard gaat het om schraapzucht en extreme zuinigheid (voorbeelden: bewaren van zijn haren bij de kapper om ze aan Mopsus de Ballenmaker te verkopen, bewaren van urine om aan de vervilters te verkopen, r. 1672-1702). Gerard heeft veel bezittingen, maar spaart alles op voor zijn nalatenschap (r. 1710-1715). Hij zit achter zijn huurinkomsten aan (r. 1718). Samen met Beatrijs gaat hij zijn huurgeld halen (r. 1799-1802), Beatrijs krijgt ook nog geld van hem (r. 1808-1809). In de discussie die volgt, wijst zij er ook herhaaldelijk op dat Jerolimo moet betalen (r. 1819, 1863, 1869).

- B** Kies een willekeurig personage uit de *Spaanse Brabander*. Laat dat personage verslag (max. 200 woorden) uitbrengen van de gebeurtenissen in het toneelstuk vanuit zijn of haar perspectief. Gebruik in het verslag de volgende acht termen uit de *Begrippenlijst*: bankroet, immigranten, leenwoorden, motto, oneerlijke armen, oude eenvoud, proclamatie, zelfbedrog.

Het verslag refereert aan gebeurtenissen in het toneelstuk, maar kan ook nieuwe elementen bevatten. Afhankelijk van het gekozen personage zal de visie op de gebeurtenissen met andere accenten gekleurd zijn. Robbeknol is in veel situaties van het verhaal betrokken, maar Jerolimo kent de afloop (het vijfde bedrijf) niet. Iemand als Gierige Gerard is niet bij de gesprekken tussen Jerolimo en Robbeknol aanwezig geweest. De leerling moet zich daar rekenschap van geven. In het verslag moeten de leerlingen alle begrippen op een logische manier in het betoog verwerken. De meeste begrippen hebben te maken met de grote thema's in het stuk: immigratie, armoede en bedrog. Ook de vorm en taal kunnen aan bod komen, bijvoorbeeld via de begrippen 'motto' en 'leenwoorden'. Dit vereist enige creativiteit. Ieder personage uit het toneelstuk kan iets vinden van bijvoorbeeld de inhoud van de proclamatie of de instroom van immigranten, ook al staat dit niet expliciet in de toneeltekst.

- C** Kies twee of drie personages uit het stuk en neem ze een interview af over een van de volgende thema's: prostitutie, immigratie, bedelarij. Bedenk minimaal vijf interviewvragen. Baseer de antwoorden in het interview steeds op de tekst van het toneelstuk. Schrijf een korte inleiding bij je vragen waaruit blijkt op welke hoofdvraag je met je interview antwoord hoopt te krijgen. Werk je vragen en antwoorden vervolgens uit en schrijf een korte conclusie. Je stukje van driehonderd tot vijfhonderd woorden moet in een krant kunnen worden opgenomen.

De antwoorden van de personages moeten overeenkomen met de tekst van de Spaanse Brabander, maar mogen ook aanvullingen hierop bevatten zolang die niet strijdig zijn met de tekst van dit personage in het toneelstuk. Niet alle personages zijn dus geschikt om bijvoorbeeld over prostitutie te spreken. De leerling zal hier bij voorkeur An, Trijn of Jerolimo nemen. De interviewvragen moeten zodanig gekozen worden dat de toneeltekst hier al (een deel van) het antwoord op geeft. Hoofdvragen moeten interessant genoeg zijn om de lezers van de krant te verleiden het interview te lezen. Hoofdvragen zouden bijvoorbeeld kunnen zijn hoe de armoede in Amsterdam te verklaren valt, waarom er zoveel bedelarij is, waarom de immigranten voor zoveel voorspoed (of ellende) zorgen, of hoe prostituees in een stad met zoveel armoede het hoofd boven water houden. De conclusie geeft een antwoord op de gekozen hoofdvraag op basis van de antwoorden in het interview.

- G** 'Prostituees hebben het nu beter dan in de zeventiende eeuw, omdat het tegenwoordig een legaal beroep is.' Ben je het eens of oneens met de deze stelling? Waarom? Haal achtergrondinformatie over prostitutie in de zeventiende eeuw uit de toelichting bij het tweede bedrijf, op p. 49.

Vereist eigen invulling door de leerlingen. Er zijn voor beide standpunten argumenten te bedenken. Voorstanders kunnen wijzen op de erbarmelijke omstandigheden waaronder prostituees in de zeventiende eeuw hun werk moesten doen, hoe ze hiertoe door armoede en honger werden gedwongen, en dat velen van hen door een hoerenmadam werden uitgebuit (p. 49). Tegenwoordig is het een legaal beroep, wat betekent dat er meer controle mogelijkheden zijn op bijvoorbeeld arbeidsomstandigheden, gezondheid en hygiëne. Tegenstanders van de stelling kunnen er op wijzen dat er tegenwoordig ook veel 'illegale' prostitutie is. Ook nu zijn er mensensmokkelaars, minderjarige prostituees en heel veel gevallen van uitbuiting.

25 Algemeen

- A** Zoek op internet naar Nederlandse prenten uit de eerste helft van de zeventiende eeuw waarop bedelaars staan. Kijk bijvoorbeeld op de site van het Rijksmuseum in Amsterdam of van het Amsterdam Museum, of op sites over specifieke schilders uit die periode (Pieter Quast, Salomon Savery, Rembrandt, David Vinckboons, Cornelis de Wael, Adriaen van de Venne). Selecteer drie prenten en sla ze op. Als je met een dossier werkt, zet je ze daarin over. Kun je op de afbeeldingen een onderscheid tussen **echte armen** en **oneerlijke armen** vinden? Welke signalen geven de schilders daarover? Motiveer steeds je antwoord door een nauwkeurige beschrijving te geven van de prent.

Vereist eigen invulling door de leerlingen. Het onderscheid tussen eerlijke en oneerlijke armen moet eerst duidelijk zijn. Over het algemeen kan dit onderscheid niet zo gemakkelijk uit de afbeeldingen worden opgemaakt: chaos, overdreven en karikaturale uitbeelding van personen zijn vaak een aanwijzing van kritiek op het losbandige gedrag dat men aan oneerlijke armen toeschreef. Fout is: krukken of een leunstok, want die kunnen zowel eerlijke als oneerlijke armen gebruiken. Als er gebedeld wordt, zoals op de afbeelding van p. 55, is het niet duidelijk of er sprake is van eerlijke of oneerlijke armen. Eerlijke armen zouden zich volgens de proclamatie hebben moeten registreren bij de aalmoezeniers om in aanmerking te komen voor stadsondersteuning. Maar er waren veel armen die dit niet deden of konden doen, zoals immigranten die niet konden werken.

- B** Robbeknol voorziet de leugens en opschepperij van Jerolimo vaak van komisch commentaar. Daarbij gebruikt hij **ironie**. Als Jerolimo de soberheid prijst, leidt Robbeknol daar snel uit af dat hij bij zijn nieuwe baas weinig te eten zal krijgen (r. 257-258). Zoek in verschillende scènes van het eerste en tweede bedrijf vier grootsprakige, opschepperige uitspraken van Jerolimo met daarbij de nuchtere, ironische reactie van Robbeknol. Laat steeds zien waarin de overdrijving van Jerolimo zit, en hoe Robbeknol daar spottend op reageert. Welk effect heeft dit gebruik van ironie op de toeschouwers?

Jerolimo doet veel pochende uitspraken waarin hij overdrijft. Vaak zit de overdrijving in een generalisatie. Alle Brabanders zijn geweldig, alle Amsterdammers zijn dom, alle Brabantse notarissen zijn bijzonder. Een aantal voorbeelden:

- r. 184-185: Jerolimo denkt dat het Brabants qua zuiverheid bij lange na niet te vergelijken valt met het Hollands. Het Brabants is een prachtige mengelmoes. Robbeknol meent dit ook: 't is een mooie mengelmoes', maar hij bedoelt: het is een lelijk allegaartje.
- r. 188-190: Jerolimo meent dat de Amsterdammers superdom zijn. Robbeknol wijst op het Brabants waarvan niets overblijft als je de buitenlandse woorden eruit haalt. Hij bedoelt dus dat de Brabanders ook dom zijn en de Amsterdammers juist slim omdat ze geen of weinig **leenwoorden** gebruiken.
- r. 202-219: Brabantse notarissen en secretarissen zijn bijzonder, meent Jerolimo. Robbeknol vindt dat ook: 'zie ze niet over 't hoofd, meneer', maar hij bedoelt: dat valt reuze mee.
- r. 250-252: Jerolimo ziet een maaltijd met twee uien, een sneetje brood en twee vijgen als een luxe maaltijd. Robbeknol vindt dat er dan nog wel vijf of zes pond vlees en een paar kannen bier bij moeten. Hij bedoelt dus dat Jerolimo's maaltijd verre van luxe is.
- r. 508-509: Jerolimo meent dat zijn haar mooi en blond is, Robbeknol vergelijkt het met het haar van een Engels konijn: het is al behoorlijk grijs. Hij bedoelt dus dat het helemaal niet zo mooi en blond is.
- r. 524-525: Jerolimo schept op over het vakwerk van zijn degen, hoewel het door de scheide heen steekt. Robbeknol vindt dat dit bij een edelman past, maar hij bedoelt natuurlijk dat het er armoedig uitziet.

Leerlingen moeten zelf bedenken welk effect Robbeknols ironie op de toeschouwers kan hebben. Er zijn verschillende antwoorden mogelijk:

- 1 Robbeknol laat het publiek door zijn droge commentaar lachen en krijgt zo de toeschouwers op zijn hand.

- 2 *Doordat Robbeknols commentaar vaak onverstaanbaar is voor Jerolimo, voelt het publiek zich directer aangesproken: het voelt zich zo meer verbonden met het personage Robbeknol.*
- 3 *Jerolimo wordt belachelijk gemaakt. Het publiek zal minder snel geneigd zijn hem serieus te nemen en hem te vertrouwen.*
- 4 *Door de ironie krijgt het publiek snel door dat de auteur van het toneelstuk de spot drijft met opscheppers, met hoogmoedige Brabanders en met de oneerlijkheid van sommige personen. Jerolimo is hiervan het schoolvoorbeeld.*

C Je brengt een bezoek aan Amsterdam. Het is 1617 en je kijkt je ogen uit. Er staan tal van nieuwe, bijzondere gebouwen. Stel een ‘reisverslag’ op waarin je minimaal drie betrekkelijk nieuwe gebouwen in de stad beschrijft. Vermijd **anachronismen**. Probeer je zoveel mogelijk in te leven in de zeventiende-eeuwer. Beschrijf ook hoe je naar Amsterdam bent gereisd en waar je logeert. Gebruik maximaal 500 woorden. Tip: een aantal gebouwen wordt vermeld in de toelichting bij het derde bedrijf. Toneellocaties worden in het vierde bedrijf toegelicht. Over vervoer en herbergen staat informatie in de toelichting bij het tweede bedrijf. *Locaties zijn bijvoorbeeld het beursgebouw, de wisselbank (p. 68), de Vleeshal aan de Nes, waar de Eglentier een zaaltje huurde (p. 75), de Nederduitse Academie (p. 75). Ook verbouwde en vernieuwde bestaande locaties (de Nieuwe Kerk, St Pietersgasthuis) (p. 48) kunnen vermeld worden. Fout zijn het nieuwe stadhuis / nu Paleis op de Dam (1650) (p. 67) en de Schouwburg (1637) (p. 76). Het beursgebouw is in 1611 gerealiseerd en gebouwd door Hendrick de Keyser op kosten van de stad Amsterdam. Het was een groot gebouw met kleine winkeltjes aan de buitenkant, een plaats waar rijke mensen samenkwamen. Het Sint Pietersgasthuis / Binnengasthuis heette vroeger het Oude en Nieuwe Nonnenklooster. Het is een enorm complex waar veel oude en zieke mensen verzorgd werden. Het werd pas later in de zeventiende eeuw het Binnengasthuis genoemd. De Nieuwe Kerk stamt uit de middeleeuwen. De toren is nooit gerealiseerd, maar staat wel op sommige afbeeldingen. Hier oppletten voor anachronismen. Het grafmonument van Michiel de Ruyter stond er bijvoorbeeld nog niet. Ook had de brand van 1645 nog niet plaatsgevonden. Het vervoer in 1617 ging te voet, per zeilboot of met een postkoets (p. 44). Maar niet met de trekschuit (p. 78), want die voer pas na 1625. Herbergen zijn bijvoorbeeld de sjieke Klovenierdoelen (p. 40), of de Kartuiser Herberg (p. 42), buiten het centrum van de stad.*

Opdrachten zonder antwoorden

In deze paragraaf zijn opdrachten zonder antwoorden te vinden. Deze opgaven zijn per bedrijf gegroepeerd, maar er zijn aan het eind ook vragen over het toneelstuk als geheel. We hebben de vragen onderverdeeld in A- en B-vragen (met nog een enkele groepsopdracht) en naar niveau (H = havo; V = vwo). Het niveauverschil is echter marginaal. Naar onze inschatting kunnen de meeste A- en B-vragen prima door zowel havo- als vwo-leerlingen gemaakt worden. We zijn er hierbij van uitgegaan dat de leerlingen ook de context-gedeelten op de blauwe bladzijden hebben gelezen.

Het eerste bedrijf

26 (H)

- A Waarom was de Spaanse schelmenroman *Lazarillo de Tormes* in Nederland zo populair? Haal de informatie uit de toelichting 'Een Spaanse Brabander of een Brabantse Spanjaard', op p. 11.
- A Waarom is de invloed van het Frans in de periode 1650-1900 zo groot geweest? Haal de informatie uit de toelichting 'Leentjebuurt met woorden' op p. 25-27.
- B Waarom zullen de toeschouwers graag hebben geloofd dat in 1617 de bekrompenheid en naïviteit van de Amsterdammers tot het verleden behoorden (p. 12)?
- G Lees eerst de context 'Gerbrand Adriaenszoon Bredero (1585-1618)' en 'Een bijzondere vriendschap' nauwkeurig door. Discussieer klassikaal of in groepen over de volgende stelling: 'Dat Bredero nu nog als een van de grootste schrijvers uit de zeventiende eeuw bekend staat, is vooral te danken aan de inspanningen van zijn vriend en uitgever Cornelis vander Plasse, en ligt in mindere mate aan zijn talent als schrijver'.

27 (V)

- A Waarom streefden veel dichters in de zestiende en zeventiende eeuw naar een zuiver Nederlands? Haal de informatie uit de toelichting 'Leentjebuurt met woorden' op p. 25-27.
- A Maak een chronologisch overzicht van wat uitgever-boekverkoper Vander Plasse in de periode 1612-1638 aan de waardering van Bredero heeft bijgedragen. Haal de informatie uit de toelichting bij het eerste bedrijf. Wat valt op?
- B Kun je de manier waarop Vander Plasse Bredero in de markt heeft gezet vergelijken met de manier waarop uitgevers tegenwoordig hun auteurs in de publiciteit brengen? Zoek op internet naar voorbeelden van hoe moderne uitgeverijen dit aanpakken en beschrijf hoe de huidige situatie afwijkt van die in de zeventiende

eeuw. Let hier speciaal op de manieren waarop uitgevers en auteurs reclame maken voor een boek.

- G** ‘De stereotypering van de Spanjaarden in de zeventiende eeuw klopt, want Jerolimo is (half) Spaans en hij is een hoogmoedige profiteur’. Ben je het eens met de argumentatie in deze stelling? Licht je antwoord toe.

Het tweede bedrijf

28 (H)

- A** Trijn heeft haar spullen bij de **Lommerd** beleend (p. 36). Leg uit wat dit voor instelling was.
- B** Ook nu nog bestaat er in Amsterdam een ‘lommerd’, maar die wordt de ‘stadsbank van lening’ genoemd. Welke spullen kun je daar tegenwoordig belenen en onder welke voorwaarden? Gebruik het internet.
- B** Om het Amsterdamse dialect beter te leren kennen kun je luisteren naar ‘Origineel Amsterdams’ van Osdorp Posse: <http://songteksten.net/lyric/2364/34200/osdorp-posse/origineel-amsterdams.html> (het filmpje staat op YouTube). Wat wordt hier gezegd over het verschil tussen kennen, kunnen, en kunnen? En wat over de **lommerd**?
- B** In r. 727 maakt Trijn haar zin niet af. Doe dat voor haar en bedenk dus wat ze Jerolimo toewenst. Licht je keuze toe.
- B** Zoek op internet naar een landkaart uit de zeventiende eeuw waarop zowel Haarlem als Amsterdam staan. Tip: het gebied heet Amstelland en Rijnland. Beschrijf langs welke plaatsen je volgens die kaart komt of door welke rivieren of meren je vaart als je te voet of per zeilboot van Amsterdam naar Haarlem gaat. Hoe lang duurt die reis? Gebruik de informatie uit ‘Naar Haarlem’ op p. 44. Hoe lang doe je nu over die reis, per trein?

29 (V)

- A** De afbeelding op p. 38 laat Apollo in zijn zonnwagen zien. Leg uit waarom deze wagen een ‘zonnwagen’ wordt genoemd en zich in de lucht bevindt.
- B** Vertaal het onderschrift boven de toegangsdeur van de Bank van lening naar modern Nederlands (zie de afbeelding op p. 36): *Tot behulp voor den noodtdruftigen is hier gestelt De Banck van Leeninge voor een cleijn gelt.*
- B** Waarom zou je de Lommerd kunnen beschouwen als een soort sociale instelling?
- B** RoemerVisscher geeft in zijn *Sinnepoppen* (1614) een treffend beeld van pronkzuchtige ‘jonkertjes’ (p. 37): ‘Dit soort jonkertjes, die zichzelf oppronken met pluimen op het hoofd, gouden kettingen op zijden kleren om hun hals en vergulde zwaarden aan hun zijde, zijn niet de mannen die zich in de oorlog dapper weren of nuttig zijn. Maar ze spelen op een luit en zingen een liedje. Dat is meer iets voor hen.’ Geeft RoemerVisscher hier een positief of negatief beeld van deze ‘jonkertjes’? En zou je Jerolimo ook als zo’n jonkertje kunnen zien? Lijkt Jerolimo op de jonker van de afbeelding op p. 37? Motiveer je antwoord.

Het derde bedrijf

30 (H)

- A Waarom werden **evangelien** en **heiligenlevens** in de late Middeleeuwen vaak hardop voorgelezen? Haal de informatie uit de toelichting bij het derde bedrijf.
- A Welke twee visies zijn er in de zeventiende eeuw over de leer van de goddelijke voorbeschikking? Haal de informatie uit de toelichting ‘Scheuring in de kerk’.
- B Van welke maatregel uit de **proclamatie** zal Robbeknol het meest geschrokken zijn? Leg uit waarom.
- B Zoek op internet afbeeldingen van uithangborden of gevelstenen uit het huidige Amsterdam die een aanduiding (kunnen) zijn van de goederen die er te koop waren of van het beroep dat in de woning of winkel werd uitgeoefend (zoektermen: ‘uithangborden Amsterdam’ en ‘gevelstenen Amsterdam’). Een goed overzicht van Amsterdamse gevelstenen per straat vind je op de site: www.gevelstenen.net/kerninventarisatie/plaatsenNed/%25Amsterdam.htm
Van welk beroep of welke goederen zijn veel gevelstenen te vinden? Is daar een verklaring voor te bedenken?

31 (V)

- A Waarom zegt Jerolimo in r. 1403 dat hij een ander huis heeft gehoord, ‘ver van hier’?
- A Waarom kwamen er in de zeventiende eeuw zo veel mensen van buiten Nederland om bij de **VOC** te werken? Kun je deze arbeiders beschouwen als ‘seizoenarbeiders’? Leg je mening uit en baseer je antwoord op de toelichting ‘Gastarbeiders’ op p. 65.
- B Zie de tabel op p. 65 over het aantal inwoners van steden in het gewest Holland. Het inwoneraantal van Haarlem en Leiden is tussen 1570 en 1670 wel flink gestegen, maar niet zo veel als dat van Amsterdam. Bedenk hier een verklaring voor. Zoek eventueel informatie op internet over de betreffende steden in de zeventiende eeuw.
- B Leg uit of de spreuk van Robbeknol in de regels 956–957 past bij een remonstrantse of contraremonstrantse visie op de goddelijke voorbeschikking van de mens door God. Haal informatie uit de toelichting op p. 53.
- B Van welke maatregel uit de **proclamatie** zal Jerolimo het meest geschrokken zijn? Leg uit waarom.

Het vierde bedrijf

32 (H)

- A Leg uit waarom Gerard niet wil dat zijn geknipte haren worden weggegooid (r. 1672).
- A Leg uit waarom Culemborg en Vianen in de zeventiende eeuw *vrijsteden* werden genoemd? Richt je op de toelichting ‘Vlucht naar de vrijheid’ op p. 74.

- B** Slaat Gerard in het vijfde toneel van het vierde bedrijf dezelfde toon als Beatrijs aan tegenover Jerolimo? Inventariseer hoe Gerard en Beatrijs Jerolimo aanspreken en waarin ze in dit opzicht overeenkomen of verschillen. Waarom nemen ze uiteindelijk genoegen met een smoes (r. 1864-1868)?

33 (V)

- A** Waarom kan je een **rederijkerskamer** in de zeventiende eeuw ook wel een ‘centrum van kunsten en wetenschappen’ noemen? Haal informatie uit ‘Toneelopvoeringen in Amsterdam’ op p. 75-76.
- B** Wat betekent de uitdrukking ‘Een kort gebed maakt een lange maaltijd’ (r. 1564) letterlijk? En wat betekent die uitdrukking figuurlijk?
- B** Zoek via internet uit waar de rederijkerskamer *Het wit lavendel* in Amsterdam gehuisvest was in de tijd van Bredero, en welke schrijvers er lid van waren. Waarom waren deze schrijvers geen lid van de rederijkerskamer de *Eglentier*? Haal ook informatie uit de toelichting ‘Toneelopvoeringen in Amsterdam’ op p. 75-76.
- B** Zeg da ‘k ben vertrokken naôr Culemborg en Viaônen’, zegt Jerolimo tegen Robbeknol, nadat hij Beatrijs en Gerard heeft afgepoeierd (r. 1879). Het blijkt meteen ook het laatste optreden van de Spaanse Brabander te zijn geweest in het stuk. Welke implicatie heeft Jerolimo’s uitspraak voor het vervolg van het toneelstuk? Betrek in je antwoord zijn hele woede-uitbarsting in de regels 1874-1879.

Het vijfde bedrijf

34 (H)

- A** Waarom zijn de personages in komische toneelstukken uit de zeventiende eeuw meestal overdreven gekarakteriseerd? Haal informatie hierover uit de toelichting ‘Wie gauw gelooft, is gauw bedrogen’ bij het vijfde bedrijf.
- A** Waarom kon je behang in de zeventiende eeuw gemakkelijk van de wand afhalen? Richt je op de toelichting bij de opmerking van Jasper in de regels 2047-2049.
- B** Kun je je vrienden eigenlijk wel vertrouwen? Op *social media* is dat niet altijd het geval. Steeds vaker kruipen oplichters in de huid van een bekende van jou om geld van je af te troggelen. Dat gaat via appjes met een van het web geplukte profielfoto. Via Facebook kennen ze je familieleden. In de tijd van Jerolimo bestond dit allemaal nog niet. Maar stel dat dat wel zo was en dat Jerolimo op deze manier een van zijn slachtoffers heeft benaderd om geld of spullen aan hem te ‘lenen’. Schrijf namens Jerolimo zo’n bericht. Kies eerst een van de personages uit het vijfde bedrijf die door Jerolimo zijn opgelicht en hierover klagen. Dan maak je een bericht waarin je om geld of spullen aan dat personage vraagt. Verzin zelf welk familielid van het slachtoffer Jerolimo uitkiest om zijn sluwe plan te verwezenlijken. Maak het bericht zo overtuigend mogelijk en gebruik daarvoor ook informatie uit de tekst van het toneelstuk, vooral het vijfde bedrijf.

35 (V)

- A** Waarom kan de *Spaanse Brabander* het beste een ‘lange klucht’ worden genoemd? Baseer je antwoord op de toelichting ‘Eind goed al goed?’ in het vijfde bedrijf.
- A** Waarom staan er soms naakte figuren op historieschilderstukken? Haal informatie hierover uit de toelichting ‘Gekleed en naakt’ op p. 81–82.
- B** De afbeelding op p. 78 laat de situatie van rond 1680 zien. In welk opzicht wijkt die af van het moment waarop Jerolimo met de schuit naar Utrecht het hazenpad koos (r. 1929)?
- B** In het historieschilderstuk van Karel van Mander ‘De grootmoedigheid van Scipio’ (p. 81–82) kun je volgens de toelichting ‘een complete “geschiedenis”’ aantreffen. Leg uit hoe dat zit en ga hierbij in op de verschillende gebeurtenissen zoals die op het schilderij zijn weergegeven.
- B** In de afloop van het stuk kun je symboliek zien. Het optreden van Jerolimo en Robbeknol in het toneelstuk zou kunnen symboliseren hoe in de jaren tussen 1570 en 1617 ‘het economische en culturele zwaartepunt van Antwerpen naar Amsterdam’ is verschoven (p. 92). Leg die symboliek in je eigen woorden uit. Baseer je op de informatie in de toelichting ‘Eind goed al goed?’ op p. 90–92. Ben je het met deze symboliek eens? Motiveer je antwoord.

Overkoepelende vragen (alle bedrijven)

36 (H)

- A** Leg uit wat een **leenwoord** is. Ken je een leenwoord uit het Frans, Duits en Engels?
- A** Wat houdt de **vierde wand** bij een toneelvoorstelling in? Hoe kun je als toneelspeler die vierde wand doorbreken? Baseer je op de toelichting van het vijfde bedrijf: ‘Stevig applaus gevraagd’ op p. 87.
- A** Wat is een **vergelijking**? Leg uit wat met wat vergeleken wordt in de uitdrukking: ‘krullen as ’n wijnstok’ (r. 507).
- A** Leg in je eigen woorden uit waarom het verbinden van het verleden met de actualiteit een **‘literaire truc’** genoemd kan worden (p. 53).
- A** Waarom is de karakterisering van Jerolimo in het toneelstuk een mooi voorbeeld van een **stereotype**?
- B** Overdrijving is een kenmerk van komisch toneel. De personages dikken de zaken graag aan. Kies vijf personages uit het stuk en citeer van ieder van hen een overdreven uitspraak. Zet er het regelnummer bij.
- B** Jerolimo is aan het eind van het vierde bedrijf vertrokken. Vanaf dat moment staat Robbeknol er alleen voor. Laat zien hoe hij zich op verschillende momenten in het vijfde bedrijf voor de wandaden van zijn vroegere meester moet verantwoorden. Zet er het regelnummer bij. Verweert hij zich effectief volgens jou?
- B** Wie is in dit toneelstuk volgens jou de grootste sukkel? Motiveer je antwoord.
- B** Wat leren de toeschouwers van de *Spaanse Brabanders* van de manier waarop de verschillende personages reageren op bedrog? Haal informatie uit de toelichting

‘Wie gauw gelooft, is gauw bedrogen’ van het vijfde bedrijf. Geef twee duidelijke voorbeelden van zo’n reactie op het bedrog uit het vierde of vijfde bedrijf.

- B** De toeschouwers zullen zich best vermaakt hebben met Bredero’s stuk. Kies een scène uit het stuk (geen monoloog) en laat zien waarom de tekst vermakelijk is. Dus, wat valt er te lachen? Denk hierbij aan woordgrappen, overdrijving en komische reacties (van de tegenspeler).
- B** Schrijf voor de website van je school een recensie van maximaal 250 woorden over dit toneelstuk. Kies zelf of je het stuk hebt gezien of gelezen. Besteed aandacht aan de hoofdhandeling (Jerolimo en Robbeknol) maar ook aan een aantal tussenscènes (van Amsterdamse personages). Welk van de personages vind je het meest overtuigend gekarakteriseerd, welke het grappigst, welke het domst? Ga ook in op de vraag of je de afloop van het stuk bevredigend vindt.
- B** Herschrijf een zelfgekozen fragment uit het toneelstuk in jongerentaal.
- B** Verzamel de scheldwoorden waarmee Robbeknol, Beatrijs, Trijn en Jan hun tegenspeler(s) beledigen. Maak een lijstje per personage, hun tegenspeler en de hem of haar toegedichte eigenschappen. Concludeer op basis van het lijstje hoe de uitgescholden personages worden gekarakteriseerd. Wat valt je het meest hieraan op?
- B** Bedrog is een belangrijk thema in de *Spaanse Brabander*. Mensen misleiden anderen door zich anders voor te doen dan ze zijn. Gierige Gerard doet zich bewust armer voor dan hij is. Waarom doet hij dat? Geloven de andere personages dat hij arm is?

37 (V)

- A** Wat zijn **taalpuristen** en hoe hebben zij de Nederlandse taal beïnvloed in de zeventiende eeuw? Hebben ze succes geboekt? Haal informatie uit de toelichting ‘Leentjebuurt met woorden’ op p. 25–27.
- A** De Amsterdamse figuren uit het toneelstuk lijden aan **zelfbedrog**. Leg uit wat dat is en welk effect dat op de Amsterdammers heeft. Gebruik de toelichting van het vijfde bedrijf.
- A** Wat is een **vergelijking**? Leg uit wat met wat vergeleken wordt in de uitdrukking: ‘As ’n Engels k’nijn’ (r. 509).
- A** Leg uit wat een **schelmenroman** is. In welke opzichten verschilt zo’n roman met een **tragedie**. Noem verschillende punten. Haal de informatie uit de toelichting bij het eerste en vijfde bedrijf.
- A** Hoe weten we dat Bredero’s **liedboekje** in zijn eigen tijd bijzonder populair moet zijn geweest? Ontleen de informatie hierover uit de toelichting bij het eerste bedrijf: ‘Een bijzondere vriendschap’ op p. 30–31.
- B** Verzamel de scène(s) in het toneelstuk uit het tweede en vierde bedrijf waarin Haarlem en de directe omgeving ervan een rol speelt. Gaat het uitsluitend om **couleur locale**? Motiveer je antwoord.
- B** Verzamel de scènes in het toneelstuk waarin de Kloveniersburgwal een rol speelt. Gaat het uitsluitend om **couleur locale**? Motiveer je antwoord.

- B** Bedrog is een belangrijk thema in de *Spaanse Brabander*. Mensen misleiden anderen door zich anders voor te doen dan ze zijn. Geef twee voorbeelden van een personage dat zich bewust rijker of armer voordoet dan hij of zij eigenlijk is. Geef de andere personages hem of haar?
- B** Leg uit of zoek op wat het begrip ‘dialogoog’ betekent. Geef drie voorbeelden van een dialoog in het toneelstuk en geef de regelnummers. Beschrijf kort welke informatie het publiek krijgt via de dialoog.
- B** Er valt veel te lachen in Bredero’s stuk. Kies een willekeurige scène en leg uit op welke manieren Bredero de lachlust probeert op te wekken bij zijn publiek. Denk hierbij aan **stereotypen**, **ironie**, overdrijving en komische uitspraken.
- B** Bredero heeft op de ‘Franse school’ gezeten en kende dus Frans. Leg uit of je dat in het toneelstuk kunt terugzien. Indien je het inderdaad kunt terugzien, geef voorbeelden en zet er het regelnummer bij.
- B** Welke scène uit het toneelstuk sluit volgens jou het beste aan bij het **motto** van de *Spaanse Brabander*: ‘Al zie je de mensen, je kent ze daarom nog niet?’ Kies een fragment van maximaal twintig regels (geef regelnummers) uit deze scène en leg uit hoe het motto hierin doorklinkt. Verwerk in je antwoord een van de belangrijkste thema’s uit het toneelstuk: immigratie, armoede of bedrog.
- B** Bredero kende geen Spaans. Daarom baseerde hij zijn toneelstuk op een Nederlandse vertaling van de Spaanse schelmenroman *Lazarillo de Tormes*. Die vertaling heeft als titel: ‘De geneuchlicke ende cluchtighe historie van Lazarus van Tormes’. Hieronder vind je de eerste 13 regels van hoofdstuk 17 uit die vertaling. Lees de tekst rustig door, als het kan hardop. Van welke passage in de *Spaanse Brabander* is dit het voorbeeld? Licht je antwoord toe aan de hand van woorden of regels uit het toneelstuk. Vergelijk beide passages en beschrijf waar Bredero afwijkt. Wie is de ik-figuur in het fragment? Hoe maakt Bredero een dialoog van deze passage? (tussen vierkante haken staat toelichting in de tekst)

Sandersdaechs [de volgende dag] als ick op was, so cuyschten wy sijn coussen, wambeys, roc ende cappe, waer dat wy hem seer wel te passe quamen in stede van eenen cleerbessem [waarbij ik hem heel goed van pas kwam in plaats van een kleeborstel]. Ende nae dat hy hem ghemackelick ende met goeder moeyten ghecleet hadde, ende dat ick hem water hadde ghehaelt om sijn handen te wasschen, soo kemde hy sijn swert hoofd, ende het rappier [degen] op zije hangende, seyde my: Och! Lazarus, dat ghy wist wat dit voor een stuc [kunststuk] is! Ick en weet gheen ghelt soo lief, dattet my soude af trompen [voor geen geld zou ik het me laten afrochelen]: Maer ooc van alle de gene [van alle degen] die Meester Teunis ooyt maecte, so en cost [kon] hy nooyt gheen beter maken: Ende het rappier uyt treckende, proefdese op sijn naghelen, oft sy niet wel scherp en was, seggende: Siet ghijse? Ick wedts u dat icker een saexken wolle mede overmidts houwe. Ende ick met mijnen tanden, die nochtans van geenen stael en sijn een broot van vier ponden, meynde ic by my selven. Ende also stac hijse wederom op, ende hincse aen sijn sijde, aen de welcke hy oock eenen grooten houten Pater noster droech.

- B** Herschrijf een zelfgekozen fragment uit het toneelstuk in jongerentaal.

